

Inna Zablodska

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Director of the Luhansk branch of the
State Institution “V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine”*

Kseniia Sieriebriak

*Doctor of Economic Sciences, Professor
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*

Yaroslav Bielousov

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS SPATIAL DEVELOPMENT

Summary

Based on the results of the study of the theory of spatial economy and spatial development, chronologies have been formed and phases of development (classical, the phase of development of the theory of the distribution of productive forces, the phase of integration of spatial aspects and the modern phase) have been singled out, which reflect the evolution of views and knowledge about the economic space and emphasize the importance of integrating spatial aspects into modern economic state policy. The hierarchy of spatial planning tools in Ukraine and a terminological quadrat has been formed. The classification and typification of spatial forms of organization of the economy through the multiplicity of organizational and legal forms of associations of enterprises, types and forms of subregional spatial localization through the formation of faceted classification (according to the following criteria: by type of organization, by level of integration, by geographical location and by functional purpose) has been developed. The typification of complementary spatial forms of economic organization has been developed, which cover differentiated ways of placement and interaction of economic entities in the economic space in the post-war period. The determinism of the adaptive transformation of the European and Ukrainian concepts of spatial development on the basis of general scientific approaches and typology of spatial sociocultural systems, the information-spatial-temporal paradigm has been substantiated, and the circle of transformation of the concepts of spatial development of Ukraine and Europe has been visualized. The distribution of powers of the authorities regarding spatial planning at the local, regional and national levels under martial law has been actualized.

Вступ

Актуальність теоретико-методологічних засад просторового розвитку визначається необхідністю глибокого наукового осмислення процесів територіальної організації економіки, зокрема в умовах сучасних викликів, таких як глобалізація, децентралізація, цифровізація та екологічна стійкість.

У контексті України це питання набуває особливої значущості через необхідність оптимізації просторової структури виробництва, підвищення конкурентоспроможності регіонів та ефективного використання ресурсного потенціалу в умовах воєнного стану. Розвиток наукових підходів до просторового аналізу дозволяє обґрунтувати дієві механізми регулювання та планування територіального розвитку з урахуванням мілітарного впливу.

Теоретико-методологічні засади просторової економіки охоплюють концептуальні підходи та принципи, які визначають, як економічні процеси взаємодіють з просторовими аспектами. Просторова економіка вивчає, як географічні фактори впливають на економічну діяльність, розподіл ресурсів, виробництво та споживання товарів і послуг. Основною метою є аналіз просторових структур і динаміки, що формують економічні системи на різних рівнях – від локального до глобального.

Одним із ключових аспектів є вивчення просторової організації економіки, що включає в себе розподіл виробництв, послуг та населення в географічному просторі. Це передбачає аналіз чинників, які впливають на розміщення економічних активів, таких як доступність ресурсів, транспортна інфраструктура, ринкові умови та соціально-економічні фактори. Методологічні підходи в цій сфері можуть включати як кількісні, так і якісні методи дослідження, що дозволяють оцінити вплив просторових змін на економічний розвиток.

Теоретичні основи просторової економіки також враховують концепції регіонального розвитку, які підкреслюють важливість регіональних особливостей у формуванні економічної політики. Це включає в себе вивчення регіональних кластерів, інноваційних систем та їх впливу на конкурентоспроможність. Дослідження просторової економіки також акцентує увагу на глобалізації, яка змінює традиційні економічні зв'язки та створює нові можливості для розвитку.

Таким чином, теоретико-методологічні засади просторової економіки є важливими для розуміння складних взаємозв'язків між економічними процесами та просторовими факторами, що дозволяє формувати ефективні стратегії розвитку на різних рівняхрядування.

Розділ 1. Генеза теорії просторової економіки та просторового розвитку

Теорія просторової економіки започаткувала підходи до моделювання простору і висвітлює важливість оптимального розташування виробництв, що особливо актуально для фахівців сучасної регіональної економіки в умовах загострення екзистенційний викликів для України.

Внесок у розвиток просторової економіки, починаючи з XVIII століття, зробили такі відомі вчені, як А. Вебер, О. Енгландер, Р. Кантільон, Дж. Стюарт, В. Айзард, М. Грінхут, Е. Кондиллак, А. Сміт, І. Тюнен, Ч. Еллет, Ф. Феттер, Х. Рітчль, Н. Сміт, В. Лунхардт, Д. Ларднер, Е. Чейсон, А. Веллінгтон, Д. Гріфітц, Р. Гайнінг, Б. Беррі, Е. Конклінг, Д. Рей, А. Прьодль, Е. Чамберлін, П. Клаваль, Х. Хотлінг, Х. Вейманн, Х. Охта, Д. Тісе, М. Фуджіту, Р. Крюгман,

В. Крісталлер, Б. Охлін, А. Льош, С. Енке, Л. Хувер, Т. Паландер, Е. Шнейдер, та інші.

Наукові праці таких класиків, як А. Вебер, А. Льош, Й. Тюнен, В. Крісталлер, У. Айзард, мають фундаментальне значення для територіальної організації продуктивних сил та економіки, а також для формування методів, що використовуються для раціонального розміщення продуктивних сил та регіонального розвитку виробничих потужностей.

Особливу увагу заслуговує систематизація теоретико-методологічних основ просторової економіки, яку здійснив Стеченко Д.М. у своїх наукових працях:

- проаналізував історичний розвиток теорій просторової економіки;
- інтерпретував принципи раціонального використання територіальних ресурсів;
- дослідив особливості міжгалузевих комплексів і сучасний стан економіки регіонів України.

Стеченко зазначає, що витoki просторової економіки можна знайти у роботах І. Тюнена, опублікованих у ХІХ столітті, а подальший розвиток концепції у ХХ столітті був здійснений завдяки дослідженням А. Вебера та А. Льоша. Питання розміщення виробництва увійшли в коло розгляду економічної науки ще на початку ХІХ ст. Спочатку ці питання ставилися досить примітивно – формулювались окремі практичні рекомендації за допомогою яких підприємець міг більш вигідно вибрати місце для свого виробництва [1].

Започаткував теорії розміщення виробництва німецький економіст Йоган Тюнен, який у своїй роботі «Ізольована держава в її відношенні до сільського господарства і національної економії» заклав основи теорії розміщення аграрної економіки. Цю теоретико-прикладну працю вперше було видано у 1826 р. в Гамбурзі, яка і досі зберігає своє методологічне значення для розв'язання проблем щодо розміщення сільськогосподарського виробництва. Також Й. Тюнен застосовуючи метод абстракції змодельовував гіпотетичну ізольовану державу, яка складається з одного міста, розташованого в центрі великої, абсолютно однорідної у всіх напрямках рівнини, щоб виявити вплив саме чинника відстані на вигідність ведення сільського господарства і транспортування продукції.

У такій державі навколо міста утворюються концентричні пояси. У них панує своя система землеробства і виробляється чітко передбачений набір продуктів, які реалізуються на єдиному центральному ринку міста. Оскільки всі інші умови однакові, саме відстань від міського базару і зумовлені нею транспортні витрати впливають на спеціалізацію та рівень інтенсивності господарювання [1].

Тобто, Й. Тюнен, абстрагуючись від рівня розвитку техніки, впливу зовнішнього ринку, доводив, що під впливом зниження цін на землю і робочу силу від центру держави до периферії та зростанням вартості транспортних витрат навколо міста (промислового центру) концентрично розташовуються пояси спеціалізації сільського господарства:

- «вільного» приміського господарства, де виробляється нетранспортабельна продукція рослинництва і тваринництва (овочі, картопля, молоко).

Тут значні капіталовкладення на одиницю площі, в землю вноситься багато добрив, інтенсивно використовується кожний клаптик землі під культури, що забезпечують вищий прибуток. Цей пояс має значну аналогію з сучасним приміським сільським господарством;

- лісового господарства, що постачає на центральний ринок і господарства першого поясу паливо, будівельний ліс, вугілля тощо. Цей пояс має деяку аналогію з лісопарковими поясами великих міст;

- вирощування зерна, але в кожному поясі за різними технологіями. І. Тюнен довів, що зниження виробництва з віддаленням від міста закономірне і показує, як встановлюються межі поширення ресурсомістких технологій;

- екстенсивного тваринництва (скотарства і вівчарства), що постачає на ринок масло, м'ясо, вовну тощо. Тварин випасають на природних пасовищах, взимку годують сіном та соломою. Землеробство розвивається лише для власних потреб;

- натурального господарства (полювання, рибальство та інші примітивні форми екстенсивного господарства).

Й. Тюнен встановив один із ключових механізмів виробничої диференціації у сільському господарстві – залежність його розвитку від транспортно-географічного положення. Його дослідження та концепція поясності суттєво вплинули на подальший розвиток аграрно-економічної науки. Хоча спеціалізація поясів втратила свою актуальність, сьогодні вона набуває нового змісту та використовується не лише в сільському господарстві, але й для аналізу несільськогосподарських територій і різних видів людської діяльності [1].

Нині гіпотетична модель Тюнена цінна не стільки конкретними висновками, скільки методологією її розробки. Він був одним із перших, хто застосував кількісні та математичні методи для аналізу розміщення, зокрема для вивчення просторових (територіальних) відносин. Тюнен виявив залежність функцій і спеціалізації земельних ділянок від географічного положення, відстані та сусідства. Його праця стала основою для багатьох напрямків досліджень просторових трансформацій не тільки в аграрно-економічній науці.

Теорія А. Вебера, викладена у праці «Про штандорт промисловості», базується на уявній замкненій території з певними умовами: наявністю паливних та інших ресурсів, добре розвиненою залізничною інфраструктурою та необмеженим доступом до робочої сили. Оптимальним місцем для розташування промислового підприємства Вебер вважав таке, яке забезпечувало б мінімальні витрати на виробництво. Він виділив два основних фактори, що впливають на вибір місця для промислового об'єкта: транспортну орієнтацію та орієнтацію на дешеву робочу силу [2].

Транспортна орієнтація полягає в тому, що підприємство доцільно розміщувати там, де транспортні витрати на доставку сировини та транспортування готової продукції до споживача будуть найнижчими. Орієнтація на дешеву робочу силу передбачає, що капіталіст обиратиме місце для будівництва підприємства, де можна заощадити на оплаті праці.

Згодом Вебер доповнив свою теорію третім чинником – агломерацією, під якою розумів концентрацію промислових підприємств у певній місцевості.

Це дозволяло знижувати витрати на виробництво, особливо під час створення нових підприємств.

Вебер вважав свою теорію універсальною, придатною для будь-якого способу виробництва. Однак вона зосереджувалася лише на аналізі одного підприємства і не враховувала взаємозв'язків між різними виробничими об'єктами. На сучасному етапі досліджень проблем розміщення виявляється обмеженість підходу Вебера, зокрема його методів аналізу [1].

Як зазначається в наукових джерелах, модель розміщення виробництва, запропонована Вебером, зазнала критики з боку таких дослідників, як Хаміл, Мозес, Ізард, Александер, Дін та Гувер. Основною претензією до моделі було те, що її орієнтація на мінімізацію витрат недостатньо враховує реальні економічні та географічні умови. Попри ці зауваження, багато вчених продовжували працювати над вдосконаленням моделі Вебера, адаптуючи її до практичного використання в різних економічних та регіональних умовах. У цьому контексті було запропоновано різні варіанти її модифікації.

На початковому етапі досліджень іноземних вчених у сфері розміщення виробництва більшість праць фокусувалася на розв'язанні локальних завдань, зокрема на визначенні оптимального розташування окремого підприємства. Менша частина дослідників займалася формуванням загальної теорії розміщення господарської діяльності. Важливий вклад у цей напрям зробив В. Крісталлер, який у 1933 році розробив теорію центральних місць та підкріпив її емпіричними даними.

Крісталлер визначив економічні центри, які забезпечують продукцією прилеглі території, як центральні місця. Ці території можуть охоплювати як сільські райони, так і міські поселення. Він запропонував класифікувати центральні місця за рангами: що вищий ранг, то більшу територію обслуговує цей центр.

Система центральних місць Крісталлера ґрунтувалася на принципі рівновіддаленості між сусідніми центрами, які розташовувалися на вершинах рівносторонніх трикутників. Зона збуту мала форму правильного шестикутника. Згодом цю систему вдосконалили, додавши правило, згідно з яким у центрі тяжіння трикутника, утвореного трьома рівновіддаленими центрами, розташовується центр нижчого рангу. Така побудова мережі продовжується, доки не буде визначено мінімальні зони збуту для центральних місць нижчого рангу.

Німецький економіст Август Льош (1906-1945) детальніше дослідив теоретичні аспекти розміщення капіталістичного господарства. На відміну від інших теоретиків, він зосередився не на оптимальному розташуванні одного підприємства, а на сукупному розміщенні підприємств певної галузі. Основним критерієм для вибору місця розташування промислових підприємств Льош вважав максимізацію прибутку. На його думку, оптимальним місцем для підприємства в умовах вільної економіки є точка, яка забезпечує найвищий чистий прибуток [1].

Загальновідомо, що А. Льош піддав критиці теорію найменших витрат А. Вебера. Він вважав, що основною помилкою Вебера було зосередження

виключно на пошуку місця розташування підприємства, яке забезпечувало б мінімальні витрати. На думку Льоша, правильним підходом є орієнтація на розташування, що гарантує максимальний прибуток. Для цього необхідно вирішувати завдання з багатьма невідомими, що є теоретично можливим і практично досяжним.

Досягненням Льоша у теорії розміщення виробництва стало введення нових чинників, таких як податкова система, міжнародна торгівля та науково-технічний прогрес. На відміну від Й. Тюнена та А. Вебера, Льош уперше в західній економічній науці розширив дослідження теорії розміщення, включивши не лише промисловість, але й сільське господарство, торгівлю, міста тощо. Він підняв цю теорію на макроекономічний рівень, досліджуючи як окремі підприємства, так і територіальну структуру господарства.

Льош також прагнув об'єднати концепцію «штандорта» з економічним районуванням, присвятивши цій темі цілий розділ у своїй праці «Географічне розміщення господарства». У його підході райони визначалися на основі ринкового простору, при цьому передбачалося, що сировина розподілена рівномірно по широкій рівнині. Використовуючи геометричні моделі та математичні розрахунки, Льош визначав радіус ринку кожного виду продукції, враховуючи транспортні витрати та попит як функцію ціни. Він зазначав, що кожен товар має свій максимальний радіус збуту, за межами якого продаж стає не вигідним. Льош також зробив значний внесок у розуміння умов розвитку економічного регіону, враховуючи такі чинники, як транспортні умови, природні особливості, національні та політичні аспекти, технічний прогрес і підприємницькі якості. На його думку, завдання економіста полягає не лише у поясненні негативних явищ у розміщенні господарства, але й у визначенні шляхів їх подолання. Він підкреслював, що обов'язком економіста є не тільки аналіз дійсності, але і її покращення.

Критичний аналіз напрацювань Льоша залишається актуальним і може бути успішно використаний сучасними економістами, особливо у розрахунках, пов'язаних із розміщенням нових промислових підприємств. Також заслуговують на увагу наукові роботи інших сучасних вчених таких як: Baldwin R., Forslid R., Martin P., Ottaviano G., Robert-Nicoud F., Baranovskyi M.O., Rudenko L.H., Lisovskyi S.A., Maruniak E.O., Thisse J.-F. тощо. В останні роки у західних країнах популярною стала «регіональна наука», найбільш відомими представниками якої є У. Ізард (США) і П. Хаггет (Англія). Вони використовують у своїх працях цінні практичні розрахунки й математичні методи аналізу розміщення й територіального розвитку продуктивних сил. У своїх працях вчені розкривають взаємозв'язки розміщення підприємств і галузей за допомогою міжгалузевих балансів. В науковій літературі є також і ряд інших теорій і моделей розміщення виробництва і населення, зокрема просторового розвитку. Отже, просторовий розвиток є складним і динамічним процесом, що потребує вивчення хронології розвитку теорії постової економіки, таблиця 1.

Таблиця 1

Хронологія розвитку теорії просторової економіки

Термін	Характеристика етапів
Початок у географії	
~1500 рік	Теорія просторової економіки має свої корені в географічній науці. Перша наукова дисципліна, яка почала вивчати територіальні особливості господарства.
Перша економічно-географічна робота	
~1567 рік	Робота Людовіка Гвіччардіні "Опис Нідерландів" вважається першою економічно-географічною працею. Зробила значний внесок у створення теорії чинників розвитку та розміщення господарства.
Комерційна географія	
~1740 рік	Виникла в середині XVIII століття внаслідок зростаючих вимог до знань про країни, їхні ресурси та ринки. Перший підручник з комерційної географії вийшов у 1740 році.
Класична економічна географія	
~1745 рік	Описувала територіальні відмінності природи, населення, заняття тощо. Панувала протягом тривалого періоду.
Розвиток камеральної статистики	
~1750 рік	Розвивалася в роботах Г. Ахенваль (1749) та А.-Ф. Бюшінга (1754). Оснований на накопиченні статистичних даних про природні ресурси, економіку та політичний устрій певної території.
1826 рік	Теорія І. Тюнена. Створив модель просторового розміщення систем сільського господарства навколо центру споживання. Концепція А. Вебера. Довів, що промислові підприємства розташовуються з урахуванням мінімізації витрат на транспорт, оплати праці та агломерації промисловості.
Географічний детермінізм	
~1900 рік	Зміст полягає в тому, що природне середовище та географічне розташування визначають розвиток економіки.
Енвайроменталізм	
~1900 рік	Представники цього напрямку (Сміт, Тейлор) вважали, що міжнародний поділ праці визначається відмінностями у природному середовищі.
Загальний детермінізм	
~1920 рік	Сучасний науковий напрям у розвитку регіональної економіки. Підкреслює загальні закони економіки, але зазначає можливі відмінності залежно від соціально-економічного ладу.
Інтеграція кількісних методів	
~ 1960 рік	Починаючи з 1960-х років, американські вчені (В. Бунге, В. Ізард, П. Хагетт, Д. Харвей) поєднали кількісні методи дослідження з традиційним просторовим розглядом об'єктів регіональної економіки.
Європейський просторовий розвиток	
~2000 рік	Комітет з питань просторового розвитку ЄС зазначив основні цілі просторового розвитку території ЄС, спрямованого на збалансований та сталий розвиток. Європейська хартія регіонального/просторового планування, Європейська перспектива просторової економіки визначили керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту, створення Ради ОЕСР тощо.
<i>Професійне планування в Україні бере свій початок із XVII століття, коли італійські, польські та українські архітектори розробляли перші планові поселення. Прикладами цього є пізньоренесансні та барокові міста, такі як Жовква, Дрогобич та Львів. У XVIII й XIX століттях, коли Україна перебувала під владою Австро-Угорщини та Російської імперії, розроблялися містобудівні плани другого і третього покоління для таких міст, як Полтава, Одеса, Львів, Харків, Київ, Миколаїв та Дніпро. У цей період також було створено перші спеціалізовані навчальні заклади з цивільної інженерії та архітектури. У XXI столітті Україна активно прагне синхронізувати розвиток національної економіки з європейськими стандартами, інтегруючись в єдиний економічний простір ЄС..</i>	

Джерело: складено авторами на основі [1-39]

Хронологія розвитку теорії просторової економіки свідчить про її поступовий перехід від описового характеру просторового розвитку до сучасних інтегрованих підходів, що поєднують традиційні та інноваційні методи дослідження. Про це зауважено в наукових роботах таких науковців як: Ашейм Б., Кук П., Бошма Р., Капелло Р., Нійкамп П., Дюпон К., Лефевр А., Фуджіта М., Кругман П., Венеблс А. Дж., Гувер Е. М., Джарратані Ф., Кравців В. С., Павлюк О. І., Сторонянська І. М., Лемуан М., Лефевр І., Мартінеллі Ф., Мулаерт Ф., Нові А., Маруняк Є. О., Палеха Ю. М., Криштоп Т. В., Реджані А., Нійкамп П., Раймер М., Гетіміс П., Блотевогель Х., Руденко Л., Лісовський С., Маруняк Е., Шмітт-Егнер П., Зомчак Л., Коваль Л. тощо.

Для визначення перспективних напрямків просторових трансформацій необхідно створити оптимальну модель розташування виробничих потужностей на території України та її регіонів. Така модель забезпечить ефективну основу для функціонування економіки, враховуючи специфіку територій, ресурси, їх раціональне використання, а також доступність фінансів і технологій.

Розміщення продуктивних сил у регіонах залежить від багатьох факторів, включаючи природні, трудові й інтелектуальні ресурси, їх раціональне використання, а також фінансові можливості та технологічні умови ведення господарства. За визначенням, наведеним в «Енциклопедії сучасної України» [3], просторовий розвиток – це процес, який призводить до змін у рівні інтенсивності та концентрації різних видів діяльності в певному просторі, а також у зв'язках між ними. Він відображає розвиток визначеного простору за певний період або окреслює потенційні шляхи його майбутнього розвитку на основі прогнозів.

Просторовий розвиток охоплює еволюцію територіальних систем, які складаються з природних та антропогенних елементів, притаманних певній території, з їхніми взаємозв'язками. Цей розвиток поширюється на різні масштаби – від локального до регіонального та національного.

Згідно із Всесвітньою комісією ООН зі сталого розвитку, просторовий розвиток включає чотири ключові аспекти: розвиток міських територій, розвиток сільських місцевостей, транспортну інфраструктуру, природні та культурні ресурси [4]. Ці аспекти є важливими орієнтирами для стратегічного планування сталого просторового розвитку, зокрема для України в умовах сучасних викликів та можливостей.

Територіальні системи перебувають у постійній динаміці, яка значною мірою визначається умовами й доступністю ресурсів конкретної території. Цей розвиток може набувати як прогресивних, так і регресивних форм.

Прогресивний просторовий розвиток передбачає зміни, що сприяють економічному зростанню, покращенню соціальних послуг для населення, забезпеченню екологічної стабільності та зменшенню залежності від зовнішніх факторів. Його результатом має бути підвищення якості територій у соціальному, економічному та екологічному аспектах. Проте досягнення прогресу сьогодні може мати негативні наслідки в майбутньому. У зв'язку з

чим у сучасній практиці прогресивний розвиток оцінюють через індикатори сталого розвитку, які враховують потреби як сучасного суспільства, так і майбутніх поколінь у межах соціально-економічної, просторової та екологічної стійкості.

Регресивний розвиток, навпаки, характеризується погіршенням економічних, соціальних і екологічних умов. Це може проявлятися у спаді виробництва, зниженні рівня життя, загостренні демографічних проблем, збільшенні безробіття та погіршенні якості екологічного середовища й соціальних послуг.

Окремим негативним аспектом просторового розвитку є явища, пов'язані з інтенсивною урбанізацією. Зокрема, розростання міст часто супроводжується забудовою родючих сільськогосподарських земель, лісів та інших природних територій, що мають екологічну цінність. Це призводить до погіршення екологічного балансу й може негативно впливати на соціальну інфраструктуру.

У контексті просторового розвитку Європейський Союз визначив низку цілей, спрямованих на забезпечення збалансованого та сталого розвитку територій. Серед ключових цілей [3]: забезпечення економічної та соціальної згуртованості; збереження природних ресурсів і культурної спадщини; створення умов для більш збалансованої конкурентоспроможності європейських територій. Ці пріоритети формують основу для гармонійного просторового розвитку, який враховує інтереси різних секторів та поколінь.

Міста та регіони в умовах європейської інтеграції стають дедалі більш залежними від глобальних тенденцій розвитку територій на різних рівнях. Це зумовлює необхідність розв'язання питань просторового розвитку через тісну співпрацю між урядовими й адміністративними структурами різних рівнів.

Просторовий розвиток часто розглядається як синонім просторового планування. Його реалізація здійснюється через використання правових, планувальних, економічних та адміністративних методів. Просторове планування, як складник планувальних методів просторового розвитку, зосереджується на регулюванні питань забудови, використання територій та міжгалузевій інтеграції вимог до територіального управління на різних рівнях. Воно дозволяє моделювати розвиток територій, визначати стратегії та пріоритетні напрями їх розвитку.

В Україні документація з просторового розвитку (містобудівна документація) розробляється на державному, регіональному та місцевому рівнях. Ця документація є обов'язковою до врахування під час реалізації інвестиційних програм. Вона включає: на державному рівні – Генеральна схема планування територій України та схеми планування окремих частин територій; на регіональному рівні – Схеми планування територій областей і районів; на місцевому рівні – Комплексні плани просторового розвитку територій громад, генеральні плани, детальні плани територій. Важливо, що заходи з організації просторового середовища життєдіяльності суспільства, визначені в містобудівній документації, є взаємозалежними й забезпечують узгодженість дій на всіх рівнях планування.

Н. Корецька наголошує на значенні економічних і соціальних аспектів просторового розвитку. Вона визначає цей процес як науково обґрунтовану систему впорядкування взаємопов'язаних виробництв, сфери обслуговування та інфраструктури (виробничої, ринкової, соціальної). Такий підхід забезпечує значний економічний і соціальний ефект завдяки раціональному поєднанню та концентрації цих елементів [5, с. 16].

Великий внесок у теорію економічного простору внесли Ф. Перрокс і Ж. Будвіль, яким належить регіональне тлумачення полюса росту й виділення видів економічних просторів – гомогенне, поляризоване, планове. Айзардом У. узагальнив всі приватні теорії розміщення та розробив метод аналізу промислового комплексу, провів аналіз регіональних виробничих систем і міжрайонних зв'язків. Значний внесок у теорію економічного простору внесли: Н.Н. Баранский, Н.Н. Некрасов, А.Е. Пробст, Ю.Г. Саушкин та ін. Особлива заслуга в теоретичному обґрунтуванні економічного районування й формуванні територіальних виробничих комплексів належить Н.Н. Колосовському, Бреннер Н., Цаманські С., Кох Х.-Й..

Термін «просторовий розвиток» з'явився й утвердився в сучасній Європі, Канаді, а згодом у США на початку 70-х років XX сторіччя. Дослідженню проблем просторового розвитку присвячено значну кількість наукових праць вчених-економістів, зокрема просторовий розвиток України в глобальній візії є предметом вивчення Є.О. Маруняк [6], сучасні процеси нерівномірного просторового розвитку регіонів України досліджує Заяць Т.А., Краєвська Г.О., Кравцова Т.Г. [7], інституціональний простір як умову сталого розвитку України вивчає А.В. Гречко [8], В. Мікловда проаналізував сучасний просторовий поділ України на регіони [9]. Цікавими є наукові праці закордонних авторів, зокрема уваги заслуговує дослідження просторового розвитку Клауса Десмета і Естебана Россі-Гансберга [10], міський вимір європейської просторової політики Р.Х. Вільямса [11].

Заслуговує на уваги напрацювання Буднікевич І., Заблудської І., Бастракова Д., які дослідили світовий досвід формування та впровадження Smart-концепції інноваційного просторового розвитку, компоненти та індикатори Європейської моделі «Розумне місто», визначили основні індикатори: «відкритий», «інноваційний», «розумний».

Науковцями наведено приклади реалізації інноваційної моделі «Розумне місто» в різних країнах світу та досліджено досвід створення та функціонування розумних міст в Норвегії, Фінляндії, Данії, Швеції, Канаді, США та інших розвинутих країнах. Визначено основні сучасні акценти «розумних міст»: використання нових технологій, цифрових рішень на благо його жителів і бізнесу, нових технічних рішень у сфері електропостачання, водопостачання, обліку ресурсів, утилізації відходів, а також створення ефективної транспортної системи та будівництво так званих «розумних» будівель, телекомунікацій, супутникового зв'язку, супутникових систем високошвидкісної передачі даних, блокчейн-технологій, світлодіодні технології, проєкт пов'язаних з охолодженням, озелененням, парковими

зонами, а в північних містах з освітленням, забезпеченням тепла, турботою про екологію та спілкування між людьми тощо.

Дослідниками відзначено, що в Україні вже впроваджуються деякі елементи «розумного міста» як концепції інноваційної трансформації просторового розвитку: інтелектуальні світлофори, автоматизація контролю трафіку транспорту, відеоспостереження та міністанції вимірювання концентрації шкідливих речовин, формування міської ідентичності та конструювання «бренду» міста/регіону, залучення мегаподій наукового, інноваційного, знаннєвого спрямування тощо.

Зроблено висновок, що метою реалізації smart-концепції інноваційного просторового розвитку є відкритість, взаємодія, формування довготривалих взаємовигідних партнерських відносин.

Акцентовано, що ресурси взаємодії є саме тим актив, який дозволяє органам місцевого самоврядування трансформувати свій розвиток в інноваційну концепцію, налагодити партнерські відносини між органами місцевого самоврядування та усіма цільовими аудиторіями, організувати захист інтересів стейкхолдерів, залучити самих громадян до фінансування програм розвитку свого міста чи регіону, ефективного використання місцевих ресурсів і формування місцевої інфраструктури [12].

Отже, теорія просторової економіки у межах свого розвитку пройшла кілька фаз, кожна з яких внесла свій внесок у розуміння того, як простір впливає на економічну діяльність. Фази розвитку економічної теорії з просторового розвитку подано на рис. 1.

Визначенні чотири фази відображають еволюцію розуміння того, як простір впливає на економіку і підкреслюють важливість інтеграції просторових факторів у економічне планування та політику.

Отже, з кінця XX ст. просторовому аспекту надається надзвичайно важливе значення в Європі. Зокрема, Радою Європи було прийнято ряд документів, присвячених просторовому розвитку, які враховують його економічні, соціальні, екологічні та культурні аспекти. Серед них наступні (рис. 1).

Європейська хартія регіонального/просторового планування (European Charter for Regional/Spatial Planning), Європейська перспектива просторового розвитку (до збалансованого та сталого розвитку територій ЄС) (European Spatial Development Perspective (Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union), ESDP), керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту (Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent) та ін. [13].

У 2022 році Комітет з політики регіонального розвитку Ради Європи запровадив розробку стандарту щодо регіонального розвитку як пріоритет, для того, щоб узагальнити термінологічну базу, отриману практику реалізації політики просторового розвитку за останні 20 років. На цій основі Комітет з політики регіонального розвитку запровадив розроблення керівних принципів регіонального розвитку, які представлено в Рекомендаціях Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

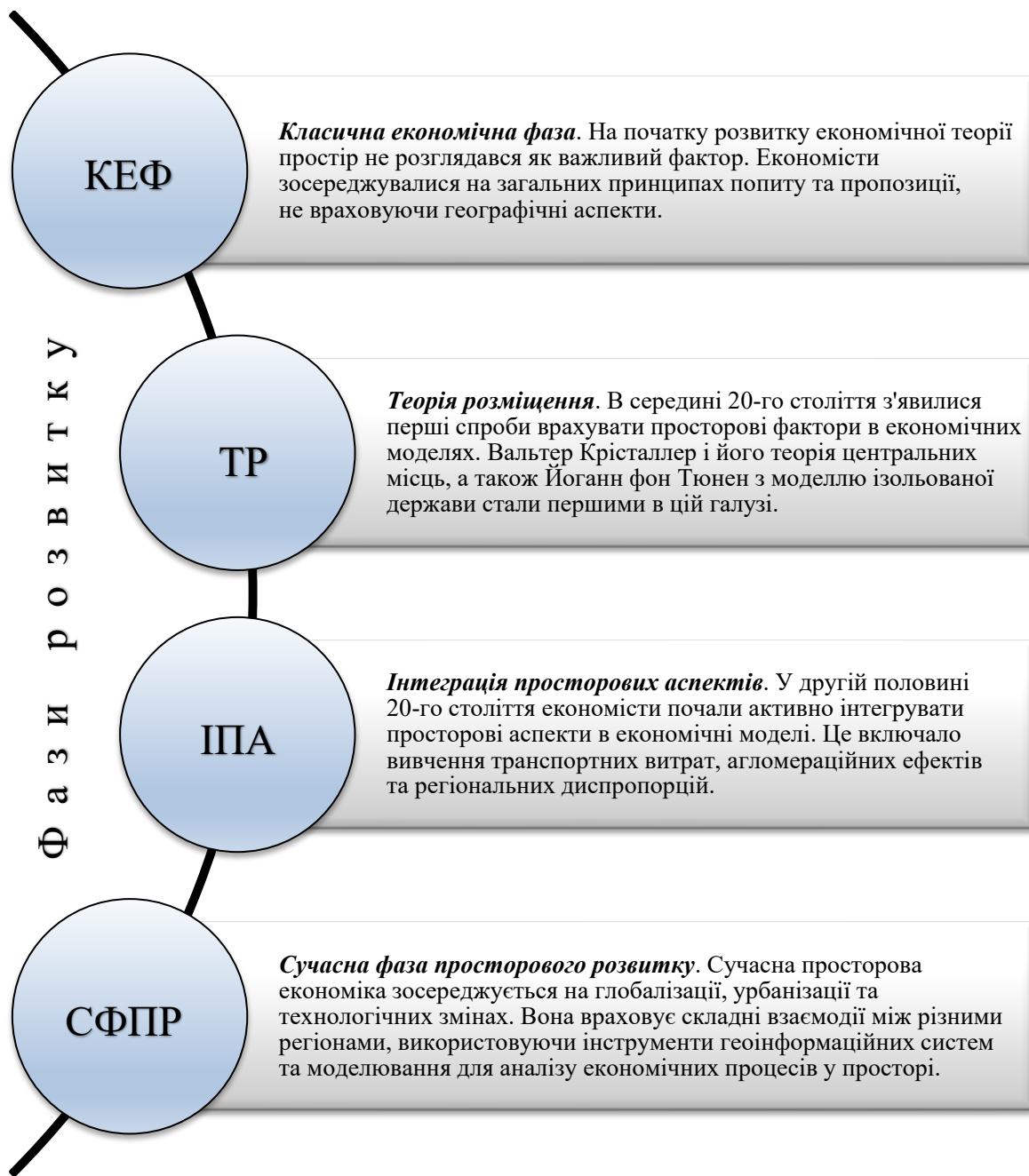

Рис. 1. Фази формування економічної теорії з просторового розвитку

Джерело: складено авторами на основі [1-39]

Для того, щоб підтримати впроваджені принципи, науковці та експерти напрацювали набір інструментів з детальними, орієнтованими на дії вказівками щодо того, як реалізувати Рекомендації Організації економічного співробітництва і розвитку. У межах політики регіонального розвитку визначено сучасні дефініції в контексті просторових трансформацій, які зведено в термінологічну квадру, рис. 2.

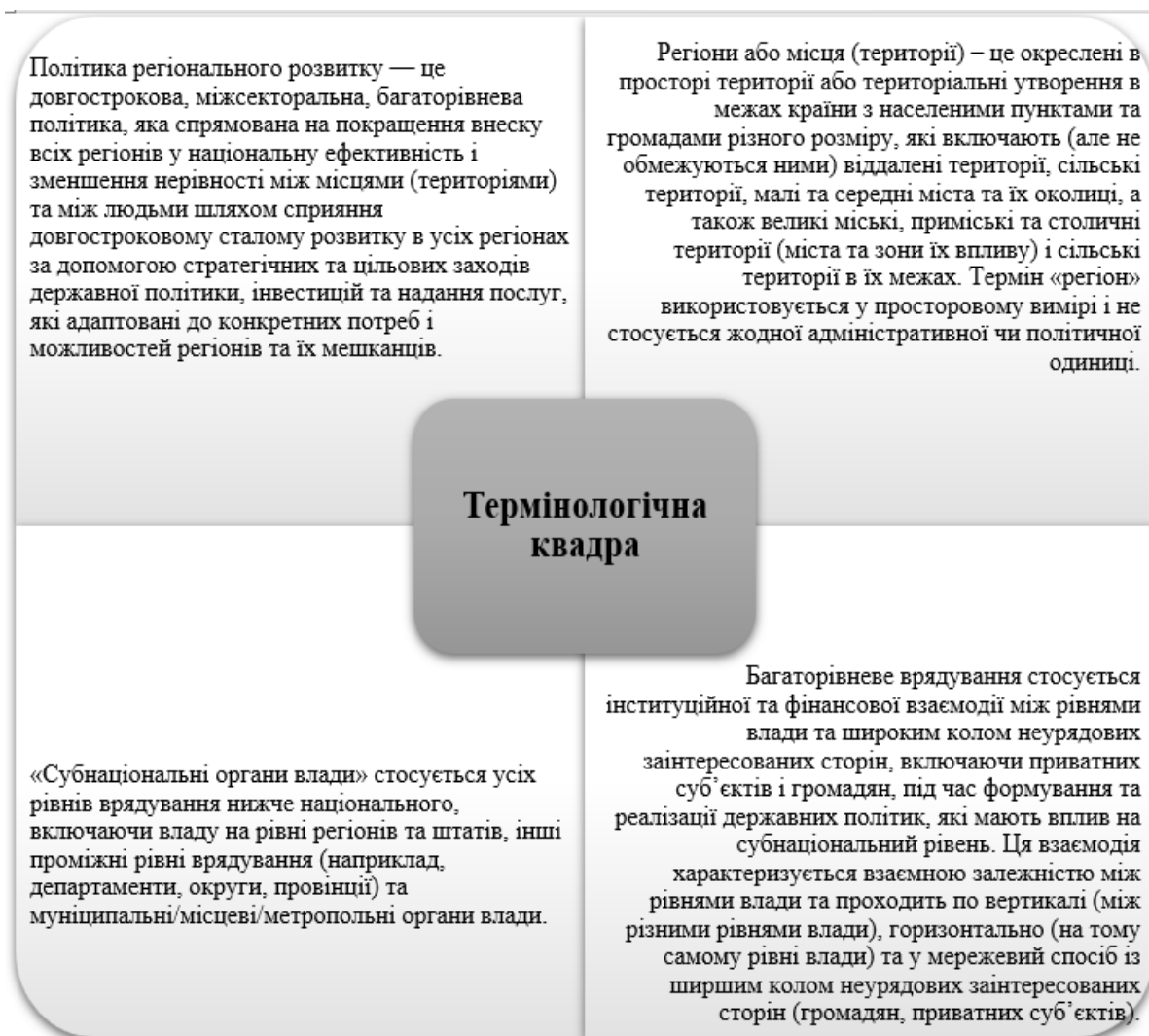

Рис. 2. Термінологічна квадра в Рекомендаціях Організації економічного співробітництва і розвитку

Джерело: складено авторами на основі [14]

Термінологічна квадра просторового розвитку – це концептуальна модель, що включає чотири ключові поняття, які визначають підходи до організації та управління просторовим розвитком територій.

Квадра складається з таких елементів:

1. Просторове планування – процес розробки стратегій, схем, планів і програм, спрямованих на оптимізацію використання територій та забезпечення їх сталого розвитку.
2. Управління територіями – механізми, інструменти та політики, що регулюють використання земельних ресурсів, інфраструктурне забезпечення та взаємодію між різними рівнями влади.
3. Стратегічний розвиток – довгострокові підходи до розвитку територій, що базуються на аналізі потенціалу, визначенні пріоритетів і розробці сценаріїв розвитку.

4. Геоекономічні фактори – економічні та природно-географічні чинники, що впливають на конкурентоспроможність територій, мобільність ресурсів та інвестиційну привабливість.

Термінологічна квадра просторового розвитку використовується в просторовому аналізі для оцінки ефективності розвитку регіонів, міст і громад, а також для розробки стратегій і політик регіонального планування.

Сучасні інструменти просторового планування в Україні тісно пов'язані із рівнями врядування та адміністративно-територіальною структурою країни, поділяються на три рівні: державний, регіональний та місцевий.

На першому, державному рівні, застосовуються такі стратегічні інструменти, як Головна схема планування території України, Державна стратегія регіонального розвитку та План відновлення України [15].

Другий рівень охоплює регіони, області та райони, де використовуються регіональні стратегії розвитку, планувальні схеми регіонів або окремих територій, а також комплексні програми відновлення для регіонів.

На третьому, місцевому рівні, який включає територіальні громади та населені пункти, застосовуються такі інструменти: Стратегія розвитку територіальної громади; Концепція інтегрованого розвитку; Комплексні просторові плани, які замінюють традиційні схеми розвитку громад; Генеральний план з історико-архітектурним опорним планом і зонуванням; Детальні плани використання землі; Комплексні програми відновлення для окремих частин громади або її території. Ці інструменти забезпечують інтегрований підхід до планування та розвитку на різних рівнях територіальної організації. В таблиці 2 представлено ієрархію інструментів просторового планування в Україні.

Таблиця 2

Ієрархія інструментів просторового планування в Україні

Рівні		Інструментарій
Національний	Державний	Генеральна схема панування територій України
	Надрегіональний	
Регіональний	Обласний	Схема планування території області/ регіону/району
	Регіональний	
Місцевий	Територія громади	Комплексний план просторового розвитку територіальної громади
	Територія населеного пункту	Генеральний план населеного пункту
	Територія частини громади	Містобудівна документація

Джерело: сформовано авторами на основі [16]

Генеральна схема планування території України належить до містобудівної документації найвищого рівня, яка визначає концептуальні рішення щодо планування та використання земель. Цей документ є юридично обов'язковою основою для всіх інших стратегічних і містобудівних документів нижчого рівня.

Схема планування території області розробляється обласною державною адміністрацією та затверджується обласною радою. Цей документ має

обмежену юридичну силу в частині регулювання землекористування та визначає ключові державні інтереси й пріоритети використання територіальних ресурсів. Він враховує національні цілі, інтереси суміжних адміністративно-територіальних одиниць (наприклад, транспорт, економічний розвиток, об'єкти соціального значення, ключова водна та енергетична інфраструктура), а також охорону навколишнього середовища.

Методологія розробки таких документів регламентується Державними будівельними нормами. Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади є новим юридично зобов'язальним інструментом, який з'явився після змін до Земельного кодексу у 2020 році. Цей план об'єднує документацію з просторового планування та управління землею для території всієї громади. Мета документа:

1. Сформулювати візію бажаної просторової форми та структури території громади.

2. Визначити детальні правила (зонування) використання землі, зокрема житлових зон, лісів, сільськогосподарських угідь та інших функцій.

У 2021 році Україна унормувала організаційний процес та процедури розробки таких планів. У результаті зонінг припинив існувати як окремий вид документації, ставши частиною комплексного плану, генерального плану населеного пункту та детального плану території.

Для громади, яка складається з декількох населених пунктів, обов'язковим є розробка одного комплексного плану і декількох генеральних планів для кожного населеного пункту. У разі, якщо громада складається з одного населеного пункту, замовляється лише генеральний план.

Генеральний план населеного пункту є ключовим інструментом місцевого рівня, що виконує функції містобудівної документації та документації з землеустрою. Він визначає розвиток, планування, будівництво та інші аспекти використання землі в межах території населеного пункту. Генеральний план розробляється та затверджується в інтересах відповідної територіальної громади з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів. Для населених пунктів з населенням до 50 тисяч осіб генеральні плани можуть об'єднуватися з детальними планами для всієї території. Історичні населені пункти також зобов'язані додатково розробити історико-архітектурні опорні плани як частину генеральних планів.

Концепція інтегрованого розвитку території територіальної громади є формальним інструментом просторового планування, який, однак, не належить до містобудівної документації. Цей підхід виник у Німеччині та був сформований як інструмент Лейпцизької Хартії (Бер Й., Кох М). Концепція розробляється органами місцевого самоврядування з обов'язковим залученням місцевих жителів і бізнесу, що забезпечує прозорість і врахування інтересів громади.

Мета концепції полягає у визначенні пріоритетів просторового, екологічного та соціально-економічного розвитку громади на середньо- та довгострокову перспективу (10-20 років), базуючись на принципах сталого розвитку. Концепція узгоджується з державними та регіональними програмами розвитку

й виступає основою для створення місцевої містобудівної документації, таких як комплексні або генеральні плани. У разі відсутності затвердженої концепції інтегрованого розвитку просторове планування громади забезпечується через публічні обговорення.

Детальний план території – це інструмент, який одночасно є місцевою містобудівною документацією та документацією із землеустрою. Він призначений для визначення використання землі, розвитку соціальної та транспортної інфраструктури, а також інших об'єктів у межах конкретної частини території громади. Найчастіше детальний план застосовується для територій, де передбачається нова забудова або зміна функціонального призначення землі (наприклад, із сільськогосподарської на житлову).

Детальні плани можуть замінити верхньорівневу документацію, якщо відсутні чинні генеральний або комплексний плани. Після їх затвердження вони стають частиною комплексного плану. Внесення змін до детального плану можливе лише за умови відповідності чинним комплексному та генеральному планам.

Українські інструменти просторового планування продовжують розвиватися, проте їх ефективність варіюється залежно від регіональних умов, впливу воєнних дій та законодавчих змін. Здатність цих інструментів адаптуватися до місцевих потреб і реагувати на нові виклики залишається ключовим завданням, особливо в умовах війни та швидких соціально-політичних змін.

З 2011 року місцевий рівень просторової економіки зазнав значних змін, зокрема через внесення інновацій у графічні та текстові матеріали, використання нових просторових інструментів і впровадження формальних, але неміських підходів до місцевого розвитку.

Ієрархія між різними рівнями планувальної документації забезпечує послідовність і стійкість розвитку територій. Останнім часом традиційний ієрархічний принцип «відповідності» частково поступився місцем інтеграції державних інтересів у плани місцевого й регіонального рівнів. Однак вимоги ієрархічної відповідності залишаються суворими для місцевих планів.

Всі документи розробляються у цифровому форматі й мають бути доступними через містобудівний кадастр громади, що сприяє відкритості та прозорості процесу планування.

На думку І.З. Сторонянської, І.Р. Залуцького формування та реалізація державної регіональної політики України щодо просторового розвитку в різні періоди переважно була сферою суб'єктивного впливу різноманітних політичних еліт, кланових бізнес-інтересів, що через підконтрольні органи виконавчої влади перманентно імплементувалося в численні нормативно-правові документи, на базі яких здійснювалася ця політика, постаючи чинником істотної фрагментації та диференціації розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Об'єктивність виокремлення державних інтересів і пріоритетність реалізації їх на всіх рівнях урядування є детермінантом ієрархічно синхронізованої трансформації просторового, соціально-економічного та бюджетного

планування на основі взаємодоповнюваності та узгодженості різних документів державного планування. А детермінантом забезпечення сталого розвитку територіальної громади постає неухильна імплементація принципу збалансованості державних інтересів, інтересів суміжних територіальних громад, інтересів територіальної громади та громадських інтересів під час синхронізації розроблення і реалізації документів державного планування як основи для забезпечення сталого розвитку в регіонах держави та їхньої згуртованості.

Імплементація інституту державних інтересів у документах державного планування (аж до рівня територіальних громад) відповідатиме ратифікованій Україною Європейській хартії місцевого самоврядування та законодавство України щодо місцевого самоврядування, сприятиме поєднанню розвитку багаторівневого врядування та системи адміністративного нагляду за законністю актів органів місцевого самоврядування з боку держави, а також наблизитиме систему управління регіонального розвитку до процедур ЄС та найкращих практик.

Налагодження функціонування Національного реєстру державних інтересів сприятиме повноцінному врахуванню їх під час розроблення, узгодження, моніторингу реалізації державних документів відповідно до регламентованих в Україні політик, синхронізації їх з відповідними політиками ЄС та комплексній переорієнтації скоординованих дій у всіх сферах суспільного життя [17, с. 35-36].

Таким чином, попередньо можна підсумувати, що просторова економіка є важливою складовою економічної науки, яка вивчає закономірності розміщення виробництва, продуктивних сил і видів діяльності з урахуванням просторового контексту. Вона охоплює як локальні та регіональні аспекти, так і глобальні процеси, що впливають на економічний розвиток.

Формування теорій просторової економіки бере свій початок у ХІХ столітті завдяки внеску таких науковців, як Йоган Тюнен, Альфред Вебер та Август Льош., які досліджували вплив географічного розміщення господарства та промисловості, закладаючи основи для подальшого розвитку.

На основі проведених наукових досліджень встановлено, що просторовий розвиток є складним і динамічним процесом. У межах аналізу було створено хронологію розвитку теорії просторової економіки, яка охоплює період починаючи з 1500 року. Ця хронологія дозволила визначити етапи еволюції просторової економіки, кожному з яких надано відповідну характеристику. Хронологія розвитку демонструє, як теорія просторової економіки еволюціонувала від географічних описів до сучасних інтегрованих досліджень. Її розвиток проходив через кілька ключових фаз: класична економічна фаза, що заклала основи розуміння просторових закономірностей; фаза розвитку теорії розміщення, яка акцентувала увагу на оптимізації місць для виробництва та діяльності; фаза інтеграції просторових аспектів, що враховувала взаємозв'язок між економікою, географією та соціальними чинниками й сучасна фаза просторового розвитку, яка зосереджується на глобальних викликах і враховує принципи сталого розвитку. Ці фази відображають поступову зміну підходів до

розуміння впливу простору на економічну діяльність. Вони підкреслюють важливість урахування просторових факторів у формуванні державної економічної політики, спрямованої на сталий розвиток територій.

Але також слід погодитися з А.С. Поліщук, який зауважив, що загалом існують дві концепції, що слугували основою для формування теорії економічного простору [18]:

- географічна концепція економічного простору, суть якої полягає в тому, що держави є живими організмами, які перебувають у стані конкурентної боротьби за своє існування та свій простір завдяки оптимальному просторовому положенню країни (Ф. Ратцель, Р. Челлен, Ф. Науман, Г. Макнідер);

- штандарт концепції економічного простору, у рамках якої поняття «економічний простір» пов'язано з теорією розміщення виробництв, а саме штандартними теоріями, запропонованими німецькими вченими XIX-XX ст. (І. Тюнен, В. Лаунхардт, А. Вебер, В. Кристаллер) [19, с. 34].

Просторовий розвиток – це складний процес, що враховує різноманітні фактори, зокрема економічні, соціальні, екологічні та культурні. Він базується на принципах збалансованого та сталого розвитку, які передбачають гармонізацію потреб сучасного суспільства із забезпеченням збереження ресурсів для майбутніх поколінь. А просторове планування відіграє важливу роль у розвитку територій. Воно охоплює різні рівні — від національного до місцевого – та спрямоване на ефективне використання територій, забезпечення екологічної стійкості й економічного зростання.

Одним із важливих аспектів просторового розвитку є врахування глобальних тенденцій і європейських підходів до регіонального розвитку. Україна активно впроваджує міжнародний досвід у сфері просторового планування та регіональної політики.

Серед фахових європейських організацій, що впливають на розвиток просторового планування, важливе місце посідає Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Завдяки її діяльності визначено сучасну термінологію в контексті просторових трансформацій, що дозволило сформувати термінологічну квадру та ієрархію основних інструментів просторового планування в Україні.

Проведені дослідження генезису теорії просторової економіки сприяли подальшому розвитку цієї дисципліни шляхом: формування хронології її розвитку, виокремлення фаз еволюції економічної теорії просторового розвитку. Які демонструють еволюцію розуміння того, як простір впливає на економічну діяльність, та підкреслюють важливість інтеграції просторових аспектів у сучасну економічну політику України.

Отже, просторовий розвиток є драйвером для ефективного економічного й соціального розвитку локальних територій. Він сприяє збалансованому використанню ресурсів, підвищенню якості життя населення та оптимізації просторових форм організації економіки.

Розділ 2. Теоретичні підходи до класифікації та типології просторових форм організації економіки

В сучасних умовах економічного розвитку просторове організування економіки в Україні та вибір оптимальних форм функціонування є ключовим фактором її відновлення через повномасштабну війну, яка розпочалась на території України у 2022 році. Оптимальні форми організації економіки сприятимуть локалізації ділової активності, створенню "точок зростання", розвитку міжрегіонального та внутрірегіонального співробітництва, а також активізації місцевої підприємницької ініціативи.

Сучасні просторові форми організації бізнесу, такі як мережеві структури, виробничі та інноваційні кластери, технопарки, індустріальні парки, бізнес-інкубатори, спеціальні економічні зони, онлайн платформи, холдинги та транснаціональні корпорації, від найпростіших локальних до складних інтегрованих форм, стимулюють просторовий розвиток регіонів і підвищують їх спроможність відновлюватися та розвиватися. Це також допомагає розв'язувати проблеми територіальних диспропорцій та внутрірегіональної асиметрії соціально-економічного розвитку територій після війни, головним чином за рахунок відновлення економічного потенціалу постраждалих (зруйнованих) територій.

Просторові форми організації бізнесу виступають ключовими центрами координації та акумуляції економічних і соціальних зв'язків між регіонами, територіальними громадами та районами. Розвиток інноваційних просторових форм бізнесу сприятиме формуванню умов для відновлення деокупованих територій, які втратили свою економічну спеціалізацію та потребують модернізації й перепрофілювання.

Вагомий внесок у розвиток просторових форми організації бізнесу та виробничої інфраструктури зробив академік А.Г. Гранберг. Проблемами розвитку просторових форм організації бізнесу та виробничої інфраструктури переймалися такі вчені економісти, як О.І. Амоша, Є.Дж. Блейклі, З.С. Варналій, М.І. Долішній, Я.А. Жаліло, В.І. Захарченко, І.І. Лукінов, Л.А. Яремко та інші. Проте у дослідженнях цих учених увага приділяється розвитку потенціалу регіонів у мирні часи, тоді як у воєнний та повоєнний період ця проблематика набуває інклюзії.

Також проблематиці формування довоєнних стратегій економічного розвитку регіонів та локальних територій присвячували свої праці такі вчені, як С.І. Бандур, Л.В. Головка, Б.М. Данилишин, І.В. Заблодська, Т.А. Заяць, В.Т. Зінич, В.І. Куценко, Г.І. Онищук, М.І. Фащевський, М.А. Хвестик тощо.

Системні наукові дослідження у цьому напрямі проводить ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Заслугує на уваги їх напрацювання щодо тенденцій розвитку пріоритетних просторових форм організації бізнесу в регіонах України з огляду на підвищення конкурентоспроможності регіональних та національної економік, вивчення сучасного стану, особливостей інституційного забезпечення та перспектив розвитку індустріальних парків як просторової форми організації бізнесу.

В науковій доповіді «Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку» вченими (Мельник М.І., Щеглюк С.Д., Кушнірецька О.В., Ткач С.М., Жабинець О.Й., Лещух І.В., Мединська Т.В., Ткаченко О.О. тощо) проаналізовано розвиток регіональних ІТ-кластерів в Україні в контексті їх впливу на соціально-економічну динаміку, а також визначено стратегічні пріоритети та інструменти стимулювання розвитку ІТ-кластерів у формуванні інноваційної екосистеми країни. Оцінено економічний потенціал формування галузевих кластерів у регіонах України. Системно проведено аналіз форм просторової організації креативних індустрій, просторових освітніх систем та подано пропозиції щодо стимулювання їх розвитку. Розглянуто вітчизняний досвід розвитку агрохолдингів як інтегрованої форми агробізнесу, а саме оцінено основні переваги, загрози та напрями регулювання їх діяльності. Вивчено закордонний досвід інституційного забезпечення розвитку форм просторової організації бізнесу з огляду на можливі перспективи його застосування в Україні [20].

У монографії «Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики й перспективи» українськими вченими висвітлено сучасні теоретичні проблеми й практичні завдання просторового розвитку регіону. Розкрито суть територіально-структурних процесів та показана їх роль у розвитку простору регіону. Проаналізовано особливості й ознаки територіально-структурних процесів у регіоні та розкрито специфіку їх впливу на формування середовища регіону. Обґрунтовано концепцію удосконалення просторового розвитку регіону на основі врахування результатів вивчення динаміки й ознак територіально-структурних процесів у його межах [21].

Щеглюк С.Д. на основі узагальнення сучасних теоретичних підходів обґрунтував суть просторових форм ділової активності, які є драйверами економічного розвитку регіону, відзначаються різними характеристиками та потребують систематизації та типології для прийняття виважених управлінських рішень. Проаналізував зміст низки основних понять і визначено зміст поняття «просторові форми ділової активності», виявлено її домінуючі форми в регіоні. Здійснено типізацію форм просторової організації ділової активності за характером прояву інтегрованості зв'язків і за їх просторовою конфігурацією. Встановив, що концентрація ділової активності в регіоні та її форми залежать від низки чинників, передусім від розвитку науково-технічного прогресу [22].

Отже, на думку С.Д. Щеглюк, просторові форми організації бізнесу не тотожні процесу – концентрації суб'єктів господарювання, або «полюсам росту», тоді як Ж. Будвіля і Ф. Перру зауважують, що безумовно, така концентрація є важливою передумовою для інтеграції підприємств, наприклад у кластери, фокусування їх у метрополіях тощо [23, с. 48].

Основна відмінність полягає в існуванні щільних соціально-економічних зв'язків, довірі між підприємствами, які належать до конкретної форми просторової організації бізнесу, та у певній самостійності функціонування такої форми.

А відтак, просторові форми організації ділової активності – це організовані в просторі й часі інтегровані структури, які характеризуються концентрацією необхідних ресурсів, обмежені територіально, характеризуються певними просторовими зв'язками між суб'єктами господарювання, які проявляються в обміні технологіями, знаннями та людськими ресурсами. Будова цих просторових форм відображає територіальну експозицію господарських систем, що сформувалися внаслідок інтеграції виробничої діяльності й дії закономірності комплексності виробничого процесу. Просторова локалізація виступає як форма організації виробничої й соціальної діяльності, є виразником її просторової організації [24, с. 16].

Територіально вони виражені:

- точково (одиничне підприємство), скупчені в ареалах, або зонах (інноваційні кластери, стратегічні альянси, технологічні парки, інноваційні інкубатори, технополіси), мають мережеву структуру (інноваційні мережі);
- віртуальні та мережі інноваційного бізнесу, науково-технічні мережі, інноваційні регіони (інноваційно активні регіони в масштабах країни).

Важливого значення при такій різноманітності існування на практиці просторових форм ділової активності має систематизація та типологія як інструмент впорядкування об'єктів і явищ для цілеспрямованого управління ними. Необхідним є виділення елементарної одиниці просторової форми організації бізнесу, яка б володіла певними характеристиками, а поєднання таких одиниць давали б нові форми просторової організації.

Як зауважують Мазур А.Г. і Мазур С.А. зазвичай заведено визначати в економічному просторі множину форм організації господарства і розселення населення. Елементарним об'єктом простору вважають локалітет – місцевість («мала територія»), що здебільшого ототожнюється з розташуванням одного об'єкта: компактний населений пункт, підприємство, комунікація. Тобто локалітет залежно від об'єкта розміщення може бути поселенським, транспортним, рекреаційним, господарським (діловим) тощо. Сполучення локалітетів утворює конкретні форми просторової організації розселення, основне завдання яких полягає в ефективності господарської практики й використання місцевих ресурсів [25, с. 27]. Синонімом до локалітету є місце, місцевість, яка характеризується певними особливостями, сприятливими умовами розміщення й розвитку певного виду бізнесу, викликаних дією окремих чинників.

Богославець О.Г. зазначає, що нові просторові форми є результатом інтеграційних процесів як в глобальному економічному просторі, так і в регіональному зокрема. Між компонентами економічного простору регіонів формуються горизонтальні та вертикальні взаємозв'язки. Зазначені форми міжрегіональної інтеграції призводять до зростання економічної ефективності за рахунок розширення масштабів виробництва, виникнення можливостей випуску якісної нової продукції, оптимізації господарської структури територій тощо [26, с. 297-298].

Окрім інтеграційних зв'язків, що сприяють об'єднанню підприємств у певні просторові форми організації ділової активності, існують зворотні

дезінтеграційні зв'язки, що призводять до переформатування або реорганізації зв'язків між суб'єктами господарювання та утворення інших просторових форм організації бізнесу. Зазначені просторові форми мають на меті розширення й урізноманітнення економічного простору регіонів, що збільшує його потенційні можливості у конкурентному середовищі [26, с. 300].

Дослідження низки теоретичних підходів до генезису просторових форм організації бізнесу дозволило уточнити, що типологія це дворівнева класифікація, яка базується на поєднанні видів просторових форм організації бізнесу та характеру інтегральних зв'язків, які виникають між ними (табл. 3).

Таблиця 3

Типологія (дворівнева класифікація) просторових форм організації виробництва

Характер інтеграційних зв'язків між суб'єктами господарювання на території	Просторова конфігурація виробництва			
	Локальна (Точкова)	Лінійна	Площинна (ареальна, зональна)	Мережева
	Просторові форми			
Вертикальний	Корпорація Консорціум Агрокорпорація Агрохолдинг Картель Пул Трест Синдикат	Транспортні, логістичні мережі	Транснаціональні корпорації Бізнес-група	Міжнародні мережі мультинаціональних компаній
Горизонтальний	Підприємства різних видів економічної діяльності Бізнес-інкубатор Бізнес-центр Інноваційні осередки: коворкінги, креативні квартали, творчі майстерні	Логістичні парки Метрополіс	Технополіс Курортполіс Екополіс СЕЗ ТПР Технопарки Індустріальні парки Інноваційні парки Наукові парки Туристичні парки	Промислові кластери Інноваційні кластери Агропромислові кластери Підприємницькі мережі Віртуальні корпорації Онлайнові платформи Мережеві транспортні структури
Змішаний	Конгломерат Асоціації Стратегічні альянси	Припортові виробництва	Бізнес-парк Консорціум	

Джерело: [26, с. 300]

Тобто, виділяються такі форми просторової організації ділової активності за конфігурацією у просторі: локальні, лінійні, площинні, мережеві. За характером інтегральних зв'язків: вертикальні, горизонтальні, змішані.

Зазначимо, що ця дворівнева класифікація може бути удосконалена й доповнена іншими формами просторової організації ділової активності, які перебувають у латентному вигляді та не піддаються чіткому визначенню за обраними критеріями через ігнорування процесного підходу.

Суттєві напрацювання у цьому напрямі зробили науковці В.І. Захарченко і С.В. Захарченко, які обґрунтували типологію форм просторової організації економіки на основі процесного підходу та з'ясували особливості їхнього розвитку в контексті українських реалій і глобальних трендів суспільного розвитку. Виділено чотири типи форм просторової організації економіки – на основі процесів ділової, інноваційної та зовнішньоекономічної активності й агломерування виробництва та поділено їх за складом галузей (галузеві, міжгалузеві, багатогалузеві), за характером зв'язків (горизонтального, вертикального і змішаного типів), за організаційним статусом (організаційно оформлені та організаційно не оформлені), за конфігурацією (точкові, мережні, площинні), за просторовим поширенням (локальні, регіональні, національні, міжнародні) [27, с. 57].

Тобто типологія форм просторової організації економіки на основі базових процесів їх формування і розвитку (ділової, інноваційної й зовнішньоекономічної активності та агломерування виробництва) пояснює внутрішню структурованість економічного простору за критерієм одержання і підвищення ефективності суспільного виробництва. Вона також дає можливість виявити в них спільне (як просторових феноменів) та відмінне (за галузевою приналежністю, характером зв'язків, організаційним статусом, просторовою конфігурацією та поширенням).

Отже, дослідження теоретичних основ формування і розвитку просторових форм ділової активності сприятиме не лише покращенню наукових принципів формування просторової економіки, а й підтримуватиме розвиток підприємницької діяльності, забезпечення статистичних даних для просторового розвитку регіону, а також реформування регіональної економічної політики в умовах децентралізації. Оскільки децентралізація державної влади та передача частини управлінських функцій місцевим органам самоврядування дозволяє ефективніше використовувати ці функції. Підтримка ділової активності включає залучення інвестиційних та інноваційних ресурсів до економіки регіону.

На думку деяких експертів, для забезпечення стійкого економічного зростання та високих показників розвитку регіону необхідно, щоб підприємства, що знаходяться на його території, постійно збільшували обсяги виробництва та надання послуг, а також масштаби їх реалізації, що призводить до зростання прибутків та конвергенції економіки локальних територій.

Розглянута вище класифікація просторових форм ділової активності регіону показала, що критерії виділення просторових форм потребують подальшого модифікування задля визначення єдиної методології дослідження просторових

аспектів розвитку економіки регіону, конкретизації просторових форм відповідно до головного виду економічної діяльності, встановлення просторових закономірностей поширення та розвитку таких форм у контексті чинників розміщення просторових форм бізнесу.

Просторові форми організації бізнесу та виробничої інфраструктури зазвичай передбачають об'єднання підприємств за галузевим або територіальним принципом, або за двома принципами одночасно. Тобто трансформація галузево-територіальної структури регіону дозволяє адекватно реагувати на наслідки війни, яка загострила процеси поляризації соціально-економічного розвитку.

У цьому зв'язку варто зауважити, що об'єднання підприємств – це господарська організація, яка має або не має статус юридичної особи. Воно утворюється на добровільних засадах в складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних проблем.

Об'єднання може діяти на основі договору або статуту, який затверджують його засновники чи власники. Важливо відзначити, що об'єднання підприємств може включати підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав. Це дозволяє підприємствам ефективно співпрацювати, об'єднувати ресурси та досягати значних результатів та синергетичні ефекти задля відновлення економіки України.

Об'єднання підприємств в корпоративні структури, акціонерні та холдингові компанії через злиття, поглинання чи зростання має різноманітний вплив на їх функціонування та просторовий розвиток територій, на яких вони працюють. Вважається, що підприємства, які об'єднані в корпорації або інші форми організацій, мають більше можливостей для зменшення впливу зовнішніх та внутрішніх факторів. Проте сам процес управління ресурсами, капіталом і матеріальними цінностями потребує ретельного підходу до розробки управлінської системи, заснованої на наукових принципах.

Розв'язання задач щодо створення бізнес-асоціацій у регіонах України не обов'язково означає початок позитивних просторових змін та ефективну роботу таких об'єднань, доки не буде оцінено їхній вплив на економічний розвиток підприємств і територій, де вони працюють.

До початку війни в Україні було зареєстровано близько 600 бізнес-асоціацій, що працюють над представленням і захистом інтересів малого та середнього бізнесу, зокрема у легкій промисловості.

До сучасних бізнес-асоціацій відносяться торгово-промислові групи, професійні об'єднання, федерації виробників, асоціації роботодавців, торгові палати, об'єднання малого бізнесу, під впливом яких удосконалюється система інфраструктурної підтримки підприємств малого і середнього бізнесу. Це удосконалення може бути досягнуто через створення місцевих фондів підтримки підприємств, що враховують потенціал регіонів і специфічні потреби територій, міст, сіл та селищ.

Перспективи розвитку бізнес-асоціацій полягають у реалізації позитивних просторових змін і необхідності зробити підприємства малого та середнього бізнесу прибутковими й конкурентоспроможними, як це відбувається в розвинених країнах світу.

У науковій літературі мало уваги приділяється спільним і відмінним рисам між економічним простором і просторовою організацією економіки. Як зазначають вчені, просторова організація економіки – це структурно-параметричне та просторово-часове впорядкування та узгодження елементів і зв'язків, яке забезпечує ефективність використання його потенціалу [25, с. 27]. Тобто просторова організація економіки виражається у впорядкуванні елементів певної територіальної системи, а тому для неї органічно властивими є принципи та форми класичного структурування.

Просторова організація включає також комплекс процесів цілеспрямованої економічної діяльності суб'єктів підприємництва на певній території й виступає як результат такої діяльності в минулому і сучасному, як механізм розміщення нових об'єктів, як система відносин між суб'єктами господарювання і місцевими владами та громадами, як форма просторової інтеграції виробництва [24, с. 16].

Одностайного рішення, яка ж просторова форма є оптимальною для впровадження в практику господарської діяльності регіону, серед науковців та практиків немає. Ефективність функціонування такої форми залежить від поєднання кількох елементів: виду економічної діяльності, локалізації (місця розташування), організаційно-правової форми діяльності підприємства, якості розвиненості бізнес-середовища, у якому формуються і розвиваються інтеграційні відносини, що в результаті проявляється у спеціалізації господарства регіону тощо.

За часів планової економіки на прийняття рішення про створення, підтримку та ліквідацію певної просторової форми ділової активності (або ж державних промислових, сільськогосподарських підприємств) впливали переважно політико-ідеологічні, аніж соціально-економічні чинники.

З переходом України на ринкові засади господарювання та ліквідацією низки виробництв, які стали неможливими через руйнування зв'язків і складність їх відновлення, почали формуватися навколо промислових гігантів фінансово-промислові групи, які еволюціонували й трансформувалися у бізнес-групи [28, с. 9-16].

Як відзначають українські вчені, усі форми просторової організації виробництва утворюються на основі територіального поділу праці [67, с. 182]. Попри те, існують низка інших форм нормативно-правові форми діяльності бізнесу, що зумовлені не лише природними та соціально-економічними умовами, а передусім – інституційними. Зв'язок просторових форм ділової активності з іншими формами організації ділової активності (організаційними, нормативно-правовими тощо) підтверджується емпірично на прикладі організації світової освіти, який проявляється у тенденціях глобалізації та інтернаціоналізації. А тому не слід чітко відокремлювати просторові форми організації бізнесу від організаційно-правових форм підприємницької

діяльності, оскільки при інтеграції підприємств у просторові форми організації економіки характерні певні пропорції організаційно-правових форм у цих об'єднаннях. А результативність функціонування просторових форм бізнесу, своєю чергою, саме просторовими пропорціями різних форм у регіоні.

Погоджуючись з думкою науковців, що на сьогодні відсутні цілісні концепції класифікації просторових форм ділової активності, які б поєднували організаційний і просторовий підходи до їх побудови, фокусування зусиль науковців спрямоване переважно на певні форми інтеграційної взаємодії та трансформації підприємств або на рівні просторової інтеграції в межах міждержавних об'єднань, зазначимо, що на сьогодні знову актуалізувалась необхідність проведення комплексних ґрунтовних теоретико-методологічних досліджень стосовно просторового виміру інтеграційних процесів у межах регіону, особливо через адміністративно-територіальну реформу – децентралізацію влади та появу зруйнованих територій через війну.

Слід зазначити, що такі довоєнні напрацювання стосувалися поєднання просторових та організаційних форм міжрегіональної інтеграції на основі міжфірмової співпраці, результатом якої були просторові та організаційні форми. Міжфірмові інтеграційні взаємодії проявлялися у конкретних організаційних формах: концерни, стратегічні альянси, фінансово-промислові групи, асоціації, консорціуми, яким властива певна територіальна прив'язка, або територіальна проєкція. Міжфірмова інтеграція, яка відбувається у межах регіону, є проявом внутрішньорегіональної інтеграції. Вона реалізується шляхом злиття та поглинання, створення стратегічних союзів, філіалів і спільних підприємств, а також кооперації в окремих бізнес функціях і участі в акціонерному капіталі [26, с. 299].

Тенденційність розвитку просторових форм організації економіки регіону досліджували І.В. Заблодська, І.В. Тяжкороб і М.В. Плетньов [29], які визначили сучасні тенденції розвитку просторових форм організації економіки регіону та обґрунтували впровадження новітніх просторових форм організації економіки з урахуванням стратегічних цілей та конкурентних переваг регіонів, що сприятиме поширенню процесів кластеризації та створенню бізнес-територій, а також забезпечить реалізацію пріоритетних напрямів інноваційно-інвестиційного розвитку. При цьому науковці вбачають, що велика роль у створенні нових та розширенні наявних мереж просторових форм організації бізнесу в регіонах відводиться державі, зокрема необхідним є створення належного інституційного середовища.

В наукових публікаціях з питань розвитку просторових форм організації економіки регіону можна зустріти такі близькі за змістом словосполучення як «просторові форми ділової активності», «просторові форми організації бізнесу», «субрегіональна соціально-економічна система», «субрегіональні просторові локалізації», «локальні бізнес-території». Це пояснюється тим, що особливості сучасного розвитку просторових форм організації економіки регіону пов'язані з удосконаленням внутрішньої структурної організації господарства регіонів, поєднанням традиційних способів і моделей організації бізнесу, властивих індустріальній економіці, і новітніх підходів до

функціонування підприємств у постіндустріальній та інформаційній економіці. При цьому з точки зору розвитку економічного простору регіону важливим питанням є не лише ефективний розвиток підприємств, а їх раціональне розміщення, або інтеграція для покращення використання ресурсів і зв'язків між всіма учасниками підприємницької системи, інтегрованої в економічний простір, яка має проєкцію на певну територію.

А відтак, просторова організація економіки охоплює всі питання, що пов'язані із територіальним поділом праці, розміщенням продуктивних сил, місцем регіону у загальнодержавному та міжнародному поділі праці, регіональними розбіжностями у господарських відносинах, регіональною соціально-економічною політикою, розселенням людей, взаємовідносинами суспільства та навколишнього середовища.

Науковці одноставно стверджують, що не існує універсальної оптимальної просторової форми організації економіки. Оптимальність такої форми визначається комбінацією кількох чинників: організаційно-правовою формою підприємств і їх локалізацією, видом економічної діяльності, рівнем розвитку бізнес-середовища, де формується інтеграційна взаємодія, що в результаті впливає на спеціалізацію господарства регіону чи територіальної громади.

До початку війни в Україні активно формувалися нові просторові структури економіки регіонів, зокрема регіональні мережі, як-от мережі ритейлерів. Ці мережі являти собою форму співпраці, коли підприємства різних організаційно-правових форм об'єднують свої ресурси й можливості для максимізації спільного прибутку. Такі мережі можуть бути горизонтальними або вертикальними. Горизонтальні мережі характерні для підприємств, що знаходяться на початкових етапах виробництва та збуту, і сприяють зменшенню конкуренції, створюють ринкові переваги й дозволяють спільно виконувати виробничі та соціальні функції. Вертикальні мережі виникають через об'єднання підприємств, що здійснюють різні етапи виробництва та збуту, і цей процес може бути як прямим, так і зворотним.

Сучасні просторові форми виникають через інтеграційні процеси як на глобальному, так і на регіональному рівнях, і між різними стейкхолдерами та бенефіціарами економічного простору регіонів утворюються як горизонтальні, так і вертикальні зв'язки. Такі форми співпраці сприяють підвищенню економічної ефективності через розширення чи спеціалізацію виробництва, створення нових продуктів і оптимізацію господарської структури. У той час як інтеграційні зв'язки призводять до об'єднання підприємств, дезінтеграційні зв'язки змінюють або реорганізують відносини між суб'єктами господарювання, формуючи нові бізнес-моделі. Розширення економічного простору завдяки інтеграційним і дезінтеграційним процесам сприяє конструктивним просторовим трансформаціям.

З погляду просторової ефективності створення нових форм організації економіки, що представлені інтегрованими структурами, нові просторові зв'язки між суб'єктами оцінюються за активністю обміну технологіями, знаннями та людськими ресурсами. Структура таких форм залежить від територіального розташування господарських систем і трансформації

виробничої діяльності. Просторова локалізація є важливим аспектом організації виробництва, зокрема в легкій промисловості.

Територіально ці форми можуть проявлятися в різних варіантах: як одиничні підприємства, скупчення у вигляді кластерів, стратегічних альянсів, технологічних парків або мережових структур. Однією з таких сучасних форм є кластер, що підвищує ефективність співпраці підприємств і організацій – учасників кластера. Кластеризація є процесом трансформації старих структур, зокрема виробничо-територіальних комплексів, які знаходяться поруч і доповнюють одна одну. Кластерний підхід зміцнює зв'язки між компаніями, створюючи спільні ринки праці, технологій та знань, що знижує витрати й генерує синергетичний ефект. Учасники кластера отримують конкурентні переваги завдяки циркулярному використанню ресурсів. Така концентрація і кооперація відрізняють кластери від випадкових скупчень підприємств, що не сприяють просторовим трансформаціям економік територій.

Багато дослідників у сфері просторових трансформацій зазначають, що субрегіональна інтеграція є більш швидкою й ефективною, ніж макрорегіональна, оскільки ґрунтується на діях місцевих органів влади та підприємств, що забезпечує кращу узгодженість і баланс інтересів усіх учасників інтеграційного процесу.

Субрегіональні системи можуть існувати на різних рівнях: приватно-корпоративному, муніципально-приватному (партнерському) і муніципальному (адміністративному).

На приватно-корпоративному рівні можна виділити два основні типи структур: мережові та холдингові. Мережові системи складаються з учасників ринку, які об'єднуються для ефективнішого використання ресурсів. Натомість холдингові структури створюються для оптимізації ресурсів і розширення ринкових можливостей.

Сьогодні в Україні розвиток просторових форм організації економіки стикається з інституційними проблемами, що значно загострилися через війну. Основними перешкодами є: відсутність завершеного системного підходу до формування нормативно-правової бази; правові колізії щодо створення та функціонування просторових форм бізнесу; контроверсійність процесу створення і реєстрації нових форм організації бізнесу; часті зміни умов для ведення бізнесу через військовий вплив; відсутність нормативно-правового регулювання для таких форм, як кластери та технополіси; формальність діяльності структур, які мають підтримувати розвиток бізнесу.

Розв'язання цих проблем сприятиме створенню нових та розширенню існуючих просторових форм організації бізнесу. Ефективне функціонування таких форм значно впливає на розвиток місцевої економіки, підвищує підприємницьку активність, покращує інфраструктуру, збільшує зайнятість і рівень життя, активізує інвестиційні та інноваційні процеси, а також нарощує податкову базу та доходи бюджету.

Таким чином, на основі теоретичних досліджень можна сформулювати фасетну класифікацію просторових форм організації економіки відкритого типу. Ця класифікація охоплює форми, які можна класифікувати за кількома критеріями, як показано на рис. 3.

Рис. 3. Фасетна класифікація просторових форм організації економіки

Джерело: сформовано авторами

Фасетна класифікація просторових форм організації економіки є нескладним процесом і базується на таких критеріях, як тип організації, рівень інтеграції, географічне розміщення та функціональне призначення. Ефективність цих форм значною мірою залежить від специфічних умов розвитку регіону та видів економічної діяльності.

Ефективне функціонування просторових форм організації економіки сприяє просторовим трансформаціям, спрямованим на розбудову місцевої економіки. Це відбувається через стимулювання підприємництва, удосконалення інфраструктури, підвищення рівня зайнятості та якості життя, активізацію інвестиційних та інноваційних процесів, а також збільшення податкової бази та доходів бюджету. Створення нових просторових форм організації економіки є важливим інструментом диверсифікації економіки регіонів, зокрема через розвиток регіональної інфраструктури.

Управління просторовими трансформаціями на рівні регіону шляхом розбудови регіональної інфраструктури є самостійною економічною системою, що забезпечує генерування фінансово-економічного результату діяльності підприємств, організацій і установ на регіональному рівні. Це досягається через інтеграцію та координацію системоутворюючих елементів, створення процесу взаємодії, принципів, правил та процедур, які орієнтовані на досягнення балансу інтересів усіх учасників і забезпечення ефективної діяльності. Такі процеси допомагають покращити імідж, репутацію, статус, бренд організацій, а також реалізувати довгострокові стратегічні плани та оперативні завдання.

Отже, після проведення теоретичного аналізу просторових форм організації економіки можна визначити типологію комплементарних просторових форм, які охоплюють різні способи розміщення та взаємодії економічних суб'єктів. Ці форми будуть мати високу ймовірність використання в повоєнний період, як показано в таблиці 4.

Таблиця 4

**Типологія комплементарних просторових форм організації економіки
у повоєнний час**

Тип просторової форми	Особливості	Приклади
<i>Концентрація (агломерація).</i> Це форма організації, коли економічна діяльність сконцентрована в межах однієї або кількох локальних територій (міста або агломерації).	Економічна вигода за рахунок скорочення транспортних витрат, кращий доступ до ринків праці та ресурсів, ефект масштабу.	Мегаполіси, індустріальні парки
<i>Дисперсія (децентралізація).</i> Економічна діяльність розташована рівномірно або майже рівномірно на великій території, поза межами великих міських центрів.	Більш рівномірний розвиток регіонів, менший тиск на інфраструктуру міст, покращення соціально-економічних умов у сільських територіях.	Сільськогосподарські регіони, невеликі підприємства в сільській місцевості.
<i>Територіально-виробничі комплекси.</i> Це просторові утворення, де підприємства різних галузей взаємодіють, використовуючи спільну інфраструктуру та ресурси.	Ефективне використання природних і технічних ресурсів, підвищення продуктивності завдяки кооперації між підприємствами	Індустріальні парки, хімічні або енергетичні комплекси
<i>Економічні кластери.</i> Географічні концентрації взаємопов'язаних компаній та установ у певній галузі економіки, що співпрацюють і конкурують	Підвищення конкурентоспроможності через інновації, залучення інвестицій, створення нових робочих місць.	Силіконова долина (ІТ-сектор), Легпром кластер в Львівській області (легка промисловість).
<i>Зональні форми.</i> Розподіл економічної діяльності в межах окремих зон (промислові зони, сільськогосподарські зони, зони відпочинку).	Надання пільг підприємствам у певних зонах, розвиток інфраструктури, стимулювання інвестицій.	Спеціальні економічні зони, рекреаційні зони, сільськогосподарські райони.
<i>Транскордонні економічні форми.</i> Просторові форми, що виникають у результаті економічної інтеграції між сусідніми країнами або регіонами.	Сприяння економічному зростанню через співпрацю, обмін технологіями та спільне використання інфраструктури.	Європейські регіони співпраці (наприклад, Євро регіон Карпати).
<i>Лінійні форми розвитку.</i> Економічна діяльність зосереджена вздовж основних транспортних коридорів (залізничних ліній, автомобільних трас, річкових шляхів).	Економічне зростання залежить від інфраструктурного доступу, швидке переміщення товарів та послуг.	Розвиток вздовж транснаціональних автомагістралей, морських портів
<i>Поляризовані форми.</i> Економічна діяльність концентрується навколо одного чи кількох полюсів зростання, що поширюють вплив на оточуючі території.	Динамічний розвиток регіону, привернення капіталу, розвиток суміжних галузей	«Точки зростання», нові міста або регіони, що розвиваються завдяки потужним інвестиціям.

Джерело: складено авторами на основі [1-39]

Просторові форми організації економіки визначають, як організовані виробництво, споживання, розподіл ресурсів і розвиток територій. Вони допомагають краще зрозуміти, як економічні процеси розвиваються у фізичному просторі та як їх можна застосовувати для стратегічного планування розвитку регіонів і галузей.

Очевидно, що просторові форми організації бізнесу будуть відігравати ключову роль у післявоєнному відновленні економіки України. Вони сприятимуть локалізації ділової активності, розвитку міжрегіонального співробітництва та створенню умов для відновлення постраждалих територій. Створення нових просторових форм у повоєнний період допоможе відновити економіку регіонів і територіальних громад через покращення виробничих і соціальних зв'язків, активізацію підприємницької діяльності, залучення інвестицій та стимулювання інновацій.

Сформована фасетна класифікація включає різноманітні форми просторової організації бізнесу, такі як локальні, лінійні, площинні та мережеві. Кожна з цих форм має свої специфічні характеристики та переваги, які залежать від інтеграційних зв'язків та просторової конфігурації. Впровадження та розвиток просторових форм організації бізнесу в Україні, однак, стикається з інституційними проблемами, зокрема відсутністю системного підходу до нормативно-правової бази, бюрократичними перешкодами та відсутністю належного правового регулювання всіх форм бізнесу.

Просторові форми організації бізнесу сприяють відновленню регіонів через кооперацію між підприємствами, покращення інфраструктури та стимулювання інновацій. Це дозволяє забезпечити стабільний економічний ріст і ефективне використання місцевих ресурсів у повоєнний період. Важливу роль у розвитку нових форм організації бізнесу відіграє держава, яка повинна створити належні умови для їх функціонування, забезпечивши регуляторну підтримку та розвиток інституційної інфраструктури.

Таким чином, дослідивши теоретичні підходи до класифікації та типології просторових форм організації економіки на основі плюралізму організаційно-правових форм об'єднань підприємств, видів і форм субрегіональної просторової локалізації, уточнено фасетну класифікацію (за типом організації, за рівнем інтеграції, за географічним розміщенням і за функціональним призначенням) та типологію комплементарних просторових форм організації економіки, які охоплюють диференційовані способи розміщення та взаємодії економічних суб'єктів у просторі. Розвиток просторових форм організації бізнесу є стратегічним аспектом відновлення економіки України у співпраці з ЄС, що обумовлює необхідність дослідження Європейської та Української концепцій просторового розвитку.

Розділ 3. Трансформація Європейської та Української концепцій просторового розвитку

Європейська концепція просторового розвитку (EUREK) – це загальна землевпорядна концепція на європейському рівні, яку були запроваджено в 1998/1999 роках. Концепція дозволяє країнам-учасникам Європейському

Союзу впливати на землеустрій та створює рамки землевпорядкування на рівні ЄС. Здебільшого, концепція EUREK переслідує ціль гармонійного просторового розвитку щодо усталеності. Тому до сталого розвитку належать не тільки три класичні аспекти усталеності (екологічний, економічний, соціальний), але й гармонійний просторовий розвиток. Його окремими аспектами є: економічна та соціальна згуртованість, збереження природних джерел існування та культурної спадщини, більш збалансована конкурентоспроможність європейського простору, оскільки просторові диспропорції дедалі збільшуються. Концепція є інструментом порозуміння між країнами-учасниками ЄС [30].

Європейська концепція просторового розвитку охоплює проблематику територіальної динаміки та регіональному розвитку во Франції, яку досліджували у своїх роботах Франс Лефевр П., Мартен С. і Ру Ж.-М., Лемуан М.-С.Ла, Лупо М., Феррі І.Ла. Вони визначали виклики та можливості територіального управління в Італії, а Россі Г., Б'янкі М. Ла аналізували виклики та перспективи просторового планування в Італії, Лутц У.М.Х., Фойгтлендер М. досліджували регіональний розвиток та регіональну політику в Німеччині,

На сьогодні, сучасну концепцію просторового розвитку Європейського Союзу представлено такими базовими європейськими документами, як Європейська перспектива просторового розвитку (European Spatial Development Perspective (Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union), ESDP) та керівні принципи сталого просторового розвитку Ради Європи (Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent) [31]. А основною детермінантою Європейської концепції просторового розвитку є культурне розмаїття територій Європейського Союзу, яке сконцентроване на відносно невеликій території, що відрізняє її від великих економік світу, таких як США, Японія та Китай. Це різноманіття є потенційно важливим чинником розвитку ЄС, і воно повинно бути збережене в ході європейської інтеграції. Відтак, політика, яка впливає на просторову та поселенську структуру в ЄС, не повинна об'єднувати місцеву та регіональну ідентичності, хоча така інтеграція може сприяти покращенню якості життя громадян.

Іншою важливою детермінантою європейського просторового розвитку є створення економічного і валютного союзу (ЄВС), що значно сприяло розвитку європейської інтеграції. Зі зростанням економічної та соціальної інтеграції, внутрішні кордони втрачають свій розділовий характер, і виникають тісніші зв'язки між містами та регіонами держав-членів. Це дозволяє регіональним, національним і спільним проєктам мати вплив на просторову структуру інших держав-членів ЄС. Врахування просторових ефектів на ранніх етапах реалізації політики допомагає уникнути значних регіональних диспропорцій.

Політика просторового розвитку вимагає чітких кростериторіальних моделей, що дозволяють краще інтегрувати національну політику з політиками ЄС. Це дозволяє досягати спільно визначених цілей просторового розвитку, враховуючи різні інтереси та специфічні умови кожного регіону. Зокрема,

конкуренція на європейському внутрішньому ринку стає більш вираженою, оскільки регіони, міста та муніципалітети змагаються за економічну діяльність, робочі місця та інфраструктуру. Це ускладнює зміцнення економічної та соціальної згуртованості ЄС.

Для підтримки рівноваги в територіальному розвитку важливо створювати нові, стійкі робочі місця на збалансованих ринках праці. Лише за таких умов громадяни можуть повною мірою відчувати переваги європейської інтеграції. Тривалі тенденції просторового розвитку ЄС обумовлені такими чинниками, як прогресивна економічна інтеграція, зростаюча роль місцевих і регіональних органів влади, очікуване розширення ЄС та розвиток відносин із сусідніми країнами.

У цьому контексті заслуговує на уваги концепція поліцентризму. Це стратегічний підхід до територіального планування, який передбачає розвиток кількох взаємопов'язаних центрів (міст або регіональних хабів) замість концентрації ресурсів лише у столиці чи одному місті. А саме: формування мережі економічних та соціальних центрів у регіоні або країні, створення кількох конкурентоспроможних міських агломерацій та децентралізація управління та перерозподіл ресурсів.

У ЄС поліцентричний розвиток підтримується через Європейську концепцію просторового розвитку (EUREK). В Україні поліцентричний розвиток передбачений у Стратегії регіонального розвитку. Поліцентричний розвиток є одним зі шляхів досягнення збалансованого розвитку, оскільки допомагає уникати надмірної концентрації ресурсів і сприяє рівномірному економічному зростанню.

Наприклад, в Німеччині відсутнє домінування єдиного мегаполіса, натомість існує мережа великих міст – Берлін, Гамбург, Мюнхен, Франкфурт, Кельн, Штутгарт, які є центрами економічної та соціальної активності. У Франції Урядова програма «*Métropoles d'équilibre*» спрямована на зміцнення регіональних центрів (Ліон, Марсель, Тулуза) поряд із Парижем. В Польщі розвиток поліцентричної мережі міст – Варшава, Краків, Вроцлав, Гданськ, Познань – з метою зниження регіональних диспропорцій. В США поліцентрична структура економіки відображена в системі мегарегіонів, таких як Босваш (Бостон–Вашингтон), Чипітс (Чикаго–Піттсбург), Сан-Сан (Сан-Дієго–Сан-Франциско), що допомагає децентралізувати ресурси та стимулювати розвиток менших міст.

Європейська концепція просторового розвитку спрямована на досягнення трьох основних цілей: економічної та соціальної згуртованості, збереження природних основ життя та культурної спадщини, а також більш збалансованої конкурентоспроможності європейського регіону. Для досягнення більш збалансованого географічного розвитку ці цілі повинні реалізовуватися одночасно в усіх регіонах ЄС з урахуванням їх взаємодії. Внесок політики просторового розвитку полягає в сприянні сталому розвитку через збалансовану просторову та поселенську структуру.

Керівні принципи просторового розвитку включають: розвиток збалансованої та поліцентричної міської системи й нових відносин між

міськими та сільськими районами; забезпечення рівного доступу до інфраструктури, знань, сталий розвиток, розумне управління і захист природи та культурної спадщини. Цілі просторового розвитку повинні досягатися через співпрацю між європейськими інституціями та органами влади на національному, регіональному й місцевому рівнях.

Основними викликами є підтримка структурно слабких районів і узгодження умов життя та праці через національні кордони між регіонами з різним рівнем розвитку. З метою досягнення сталого розвитку необхідно скоординувати цілі розвитку, компенсації та збереження, оскільки політика, яка акцентує увагу лише на рівновазі, може послабити економічно сильніші регіони, збільшуючи залежність менш розвинених територій. Одночасно, надмірна увага до захисту або збереження просторових структур може викликати стагнацію через сповільнення модернізаційних процесів.

Європейська політика безпеки та оборони також сприяє формуванню уявлення про майбутнє ЄС, визначаючи цілі та принципи для заходів, що мають просторовий вплив. Вона допомагає залучити громадськість до політичних дискусій щодо ухвалення рішень на європейському рівні, що впливають на міста та регіони ЄС.

Що стосується України, то концепція просторового розвитку ще продовжує формуватися. Ідеї просторового розвитку України представлені через глобальну візію Маруняка Є.О., який визначає простір як частину геопростору, що включає сукупність соціальних груп, об'єктів і суб'єктів господарювання, інституційних структур та їх взаємодій з природним середовищем. Маруняк зазначає, що управління просторовим розвитком спирається на оцінку внутрішніх чинників, проте також враховує глобальні виклики й тренди. Окремо виокремлюються три виміри формування просторового розвитку: Цивілізаційний, що включає геополітичні виклики та інтереси, а також боротьбу за ресурси та політичний вплив. Соціально-економічний, який вказує на ієрархізацію глобальної спільноти, де, незважаючи на транснаціоналізацію, все ще помітні центрпериферійні моделі. Взаємодія суспільства та природи, яка визначає якість життя та можливість виживання в окремих регіонах, включаючи питання екологічної рівноваги [6, с. 73-83].

Процес формування політики просторового розвитку в Україні відбувався з певним запізненням і без належного врахування пріоритетів, характерних для ЄС. Генеральна схема планування території України є одним із перших кроків у цьому напрямі, хоча вона здебільшого містобудівного спрямування. Однак, останнім часом цей підхід розглядається в контексті секторальних політик.

Завдання, що стоять перед Україною в процесі розвитку просторової політики, включають: вдосконалення просторової організації та використання можливостей поліцентричного розвитку; забезпечення територіальної згуртованості та інтеграції територій для підвищення їх конкурентоспроможності та розумного зростання; збільшення комунікаційної доступності (транспорт, інформаційні технології); зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, врахування можливих природних та техногенних катастроф; підвищення якості управління та територіального планування.

Підходи до організації планувальної діяльності, запроваджені в країнах ЄС, є важливим орієнтиром для розвитку планування в Україні. Серед ключових аспектів, на які варто зважати при розробці планувальних стратегій, виділяються наступні:

1. Лінія «виклик–реакція». Майже всі планувальні документи ЄС орієнтовані на чітке реагування на глобальні та локальні виклики. Це дозволяє адаптувати стратегії до змінюваних умов і своєчасно коригувати політику розвитку.

2. Врахування глобальних і макрорегіональних викликів. Розробка національної та регіональної політики повинна орієнтуватися на великий спектр глобальних та макрорегіональних викликів, що вимагає взаємодії між країнами, а також урахування міжрегіональних особливостей.

3. Чітке формулювання цілей та індикаторів: Для кожного етапу планування важливо чітко визначати цілі, індикатори й фокусуватися на кількох ключових напрямках розвитку, що дозволяє ефективно моніторити прогрес і коригувати стратегії.

4. Залучення громадськості та інших учасників. Збільшення публічності в планувальній діяльності та залучення стейкхолдерів, зокрема громадськості, сприяє підвищенню ефективності процесів планування і дозволяє врахувати різноманітні думки.

5. Зв'язок між планувальними рівнями. Забезпечення постійного обміну інформацією між планувальними рівнями та ініціативами «знизу-вгору» і «згори-вниз» допомагає забезпечити більш ефективне і взаємодоповняльне планування.

6. Гнучкість планувальних стратегій. Стратегії повинні бути гнучкими, з можливістю їх перегляду та оновлення. Це дає змогу враховувати нові обставини та уроки, які виявляються в процесі реалізації планів.

7. Часова узгодженість та спадкоємність. Нові стратегії повинні будуватися на основі попередніх, продовжуючи їх лінію і доповнюючи їх тією інформацією, що не була реалізована в межах визначених термінів.

8. Продуманий розподіл фінансових ресурсів. Рациональний розподіл фінансів і ресурсів є критично важливим для забезпечення виконання планів і досягнення стратегічних цілей.

9. Взаємодія науково-дослідних та управлінських структур. Співпраця між науковими установами та органами влади дозволяє створювати більш обґрунтовані та науково підтверджені стратегії розвитку.

З огляду на ці аспекти, Україна, прагнучі наблизитися до європейських стандартів, має шанс значно покращити ефективність своєї просторової політики. Процес трансформації державного управління та планування в Україні пов'язаний з потребою адаптації до вимог глобального постіндустріального суспільства, що вимагає нових моделей просторового розвитку, з урахуванням як національних, так і міжнародних викликів.

На думку М.А. Хвесика, І.К. Бистрякова, Д.В. Клинового реалізація євроінтеграційних прагнень України неможлива без забезпечення її просторового розвитку та дотримання норм Європейської концепції

просторового розвитку. У світлі євроінтеграційних процесів просторовий розвиток України передбачає пошук інноваційних шляхів у контексті адаптації не лише поточної, а й перспективної європейської практики управління природними ресурсами. У такому разі необхідно застосувати відповідні механізми природноресурсного менеджменту на основі закордонного досвіду, які би орієнтували на управління природними ресурсами місцевих громад, у межах імплементації принципів «зеленої», «синьої», «інклюзивної» економіки, «наноекономіки», «Good Governance» (належного врядування), «Public Private Partnership» (публічно-приватного партнерства) на засадах впровадження відповідального з соціальних і екологічних позицій місцевого самоврядування, котре користується економічною свободою та достатніми власними фінансовими ресурсами розвитку, що вимагає наявності відповідного рамкового концепту [33, с. 5-16].

На рис. 4 подано складові євроінтеграційного концепту управління сталим просторовим розвитком в Україні.

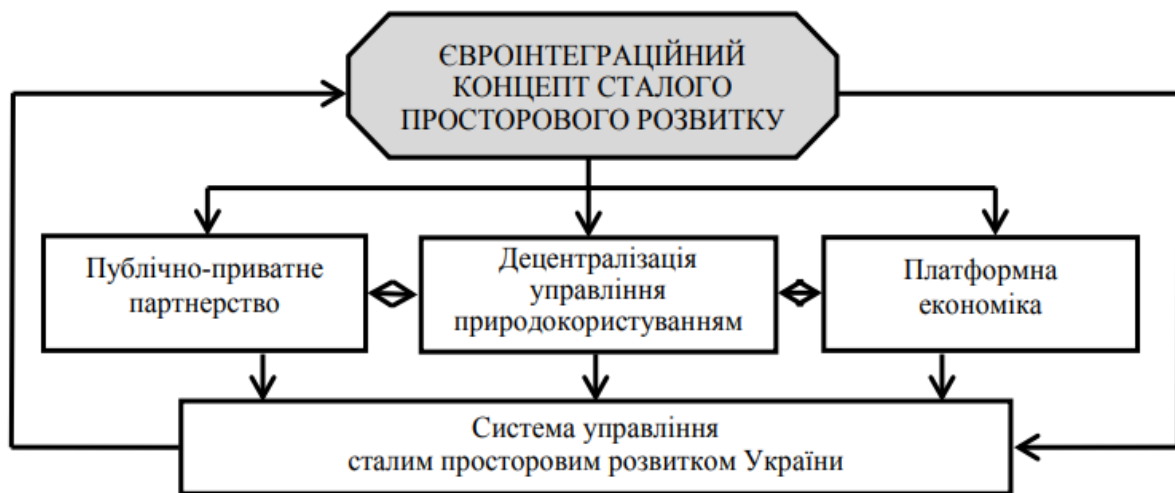

Рис. 4. Складові євроінтеграційного концепту управління сталим просторовим розвитком

Джерело: [33]

Науковці зауважують, що на майбутнє реалізація євроінтеграційних прагнень України є неможливою без забезпечення її сталого просторового розвитку й збалансування екологічної, економічної та соціальної його складових, для чого варто застосувати на основі закордонного досвіду найсучасніші механізми природноресурсного менеджменту в умовах децентралізованого управління економікою шляхом, по-перше, запровадження інноваційних механізмів системної економіки («зеленої», «синьої», «платформної», «наноекономіки» та ін.); по-друге, децентралізаційних перетворень і передачі значною мірою на місця повноважень щодо використання у господарському обігу природних активів; по-третє, залучення влади і бізнесу до співпраці через механізми публічно-приватного партнерства

в обох його базових європейських форматах – договірному та інституціональному [34].

Загальний концепт управління просторовим розвитком України розуміється при цьому як створення відповідної системи, що забезпечуватиме на основі децентралізованого, відповідально-сталого управління природними ресурсами за участю місцевих громад високоефективну їх інтеграцію до господарського обігу через різноманітні механізми публічно-приватного партнерства так, щоб для кожної складової господарського простору через платформу взаємодії публічних, приватних структур і населення було обрано ті механізми публічно-приватного партнерства, якими забезпечуватиметься якнайефективніше залучення природних ресурсів до господарського обігу як активів, організація виробництва, отримання високих доходів від природокористування та їх ефективний розподіл в інтересах усіх учасників економічної діяльності.

Необхідно наголосити на важливості формування в регіонах і громадах бізнес-екосистем гнучкого, кластерного характеру, враховуючи фактори публічно-приватних партнерських взаємодій і суспільного замовлення, які формуватимуть місцеву публічну політику щодо використання природних ресурсів як активів і джерел розвитку територій, з одного боку, через майбутній попит на проєктні продукти у вигляді пропонованих на ринку для споживачів товарів або послуг, а для підприємств – продуктів проміжного споживання, а з іншого – через визначення шляхів його задоволення публічно-приватними механізмами залучення бізнесу до процесу природокористування.

На сьогодні перспективним є запровадження в Україні європейських форм управління просторовим розвитком за участю бізнес-структур і громадських об'єднань за типом Агенцій регіонального розвитку (RDA) Великобританії та Територіальних агентств розвитку Німеччини, включаючи проєктні офіси публічно-приватного партнерства, на базі яких є можливим створення кластерно-корпоративних форм управління природокористуванням як екосистем на основі різноманітних інструментів публічно-приватного партнерства.

Основним шляхом удосконалення економіко-правових умов публічно-приватного партнерства у використанні природних ресурсів в Україні є інституціональний – через розширення прав громад у використанні природних активів і створення окремої структури – ефективного приватного чи публічно-приватного користувача або на правах орендно-довірчого управління, на основі відносин концесії чи на правах дії угоди про розподіл продукції, або через створення спільного державно-приватного підприємства чи проєктної компанії з обов'язковою державною участю тощо, для чого необхідно відповідним чином удосконалити національне законодавство про публічно-приватного партнерства, природні ресурси та права громад у використанні природних ресурсів [33, с. 5-16].

Суттєві напрацювання у формування української концепції просторового розвитку зробив науковець Сонько С.П. Проведені загальнонаукові дослідження дозволило автору виокремити типологічні принципи формування просторових соціоприродних систем, рис. 5. [33, с. 110-119].

глибокими й тривалими структурними недоліками й проводити швидкі та серйозні трансформації.

Матвієнко Р.О. наголошує, що економічні процеси в Україні в сучасних умовах набувають дедалі більшої функціонально-просторової спрямованості, а для суспільства і держави проблема пошуку оптимальної моделі просторової організації життєдіяльності набуває нового змісту.

Під просторовою організацією держави розглядають внутрішню структурованість національного простору, що є результатом діяльності соціально-економічних суб'єктів у різних просторових сферах і на різних просторових рівнях. І будь-який перелік сфер буде умовним і неповним, зважаючи на взаємозв'язок і постійне ускладнення форм соціального життя [37, с. 17-20].

Удосконалення просторової організації будь-якого регіону потребує обґрунтованих, цілеспрямованих, закономірних змін саме в контексті оптимізації функціонування такого регіону як певної унікальної просторової системи, що апріорі фокусує просторовий аспект збалансованого регіонального розвитку. Забезпечення останнього вперше було визначено метою і предметом нової державної регіональної політики у відповідній Концепції просторового розвитку. В контексті імплементації планувально-просторового підходу до збалансування регіонального розвитку важливим поступом було схвалення ВРУ у 1999 р. Концепції сталого розвитку населених пунктів. Проте в національному законодавстві дотепер немає визначеного законом порядку виходу зі складу об'єднаної територіальної громади.

Крім того, форсування процесу об'єднання територіальних громад призводило до колізійних наслідків, постаючи предметом судових розглядів, Проте в Україні дотепер не передбачено законодавчого впровадження європейської класифікації NUTS з виокремленням місцевих адміністративних одиниць (LAU) на рівні NUTS-3; упровадження європейських підходів до типологізації територій; не розроблено системи критеріїв віднесення територій (громад, регіонів) до певного функціонального типу. Все це не дозволяє імплемувати кращі взірці європейського інструментарію просторового розвитку [38].

Отже, слід погодитися з думкою Сторонянської І.З. і Залуцького І.Р., що у сучасних умовах державна регіональна політика постає основним інструментом оптимізації функціонально-просторових змін [39, с. 23-43]. Практика формування і реалізації державної регіональної політики, стан моніторингу та оцінки її результативності з урахуванням теперішніх децентралізаційних перетворень свідчать про наявність проблем, що потребують розв'язання на законодавчому рівні.

До основних напрямів формування дієвої взаємопов'язаної системи планування функціонально-просторового розвитку держави, регіонів і територіальних громад належать:

- узгодження засад державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України з Керівними принципами процесу відновлення

України («принципами Лугано») і Керівними принципами сталого просторового розвитку європейського континенту;

- імплементація Національної концепції просторового розвитку, регіональних концепцій просторового розвитку, концепції інтегрованого розвитку території територіальних громад як документів, що визначають довгострокові, міждисциплінарні, просторові й соціально-економічні пріоритети збалансованого розвитку відповідної території, є основою системи взаємно пов'язаних документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики;

- упровадження інноваційної моделі функціонально-просторового розвитку території на основі смартспеціалізації як стратегічно визначеної, вертикально інтегрованої, інституційно впорядкованої моделі збалансованого регіонального розвитку в контексті оптимізації інноваційного використання потенціалу конкретної території;

- імплементація класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS), затвердженої Регламентом Європейського Парламенту і Ради та європейської методології щодо територіальних типологій;

- упровадження механізму формування документації з просторового планування в режимі геоінформаційної платформи «Планування просторового розвитку» як інтегрованого й орієнтованого на місця унікального інструменту політики функціонально-просторового розвитку території й трансформації соціально-економічного середовища з урахуванням Європейського зеленого курсу;

- ідентифікація на місцевості й у системі Державного земельного кадастру меж новостворених районів, об'єднаних територіальних громад і населених пунктів, що віднесені до юрисдикції цих громад; проведення суцільної інвентаризації земельних і майнових активів, їх реєстрації й обліку як основи розвитку громад;

- ідентифікація в державній статистичній і податковій звітності результатів економічної діяльності суб'єктів господарювання за місцем її здійснення в межах конкретної земельної ділянки;

- моніторинг державної регіональної політики з урахуванням розширеної оцінки соціально-економічного розвитку – індексу інклюзивного розвитку.

Запровадження цих заходів створить підґрунтя для належного правового врегулювання в актах законодавства України концепту цілеспрямованої трансформації й впорядкування соціально-економічного простору з позиції структурно-функціонального взаємозв'язку природних і соціально-економічних процесів, а також позитивно вплине на якість державної регіональної політики.

Детермінантою збалансованості й стабільності державної регіональної політики є регламентація регуляторних аспектів цієї політики виключно законами держави без жодного перенесення на підзаконний рівень, що відповідатиме загальноновизнаному принципу верховенства права, визначеного Конституцією України й підтримуваного Угодою про асоціацію між Україною

та Європейським Союзом, адекватній правовій імплементації європейських засад інтегрованого просторового розвитку; сприятиме ефективному функціонуванню місцевого самоврядування як дієвого інструменту сталого розвитку держави [39].

У пострадянській Україні система планування зазнала значних змін, зокрема після набуття незалежності в 1991 році. Перехід від централізованої моделі до більш децентралізованої в умовах постійних політичних і соціальних змін визначав розвиток просторового планування. Ось кілька важливих етапів і тенденцій, які відбулися:

- зменшення ролі держави в плануванні: після 1991 року спостерігалось значне зменшення ролі держави в плануванні, що призвело до зменшення її впливу на розвиток міст та сіл. Це також відображалось в законодавчих змінах щодо приватного фінансування будівництва, яке стало основним рушієм розвитку в перші десятиліття незалежності;

- встановлення законодавства про приватну власність: розвиток приватної власності на землю та формалізація земельних прав стали важливими кроками у процесі планування, що змінило динаміку і зміст планувальної діяльності;

- зміни в законодавстві (2011 рік): у 2011 році були ухвалені зміни до законодавства, які забезпечили обов'язкову участь громадськості у процесі планування та зробили плани публічними. Цей крок посилив роль громадян у процесах міського розвитку і створив передумови для більш відкритої та прозорої політики планування;

- реформа децентралізації (2014 рік): у 2014 році значно збільшилися фінансові та адміністративні можливості місцевих рад через реформу децентралізації. Це дозволило створити механізм самоврядування на місцевому рівні, що мало важливе значення для просторового планування, передавши контроль за земельним і просторовим плануванням до органів місцевого самоврядування (ОМС);

- комплексне планування (2020-2021 роки): в результаті оновлення системи планування на місцевому рівні було введено комплексне планування на території територіальних громад. Це змінило роль планування з інструмента виконання державних інтересів у механізм гармонізації інтересів громадськості, приватного сектору та держави;

- воєнний стан і зміни в плануванні: після початку повномасштабної війни 2022 року розподіл повноважень у сфері просторового планування не зазнав значних змін, окрім утворення військових адміністрацій, що тимчасово впливали на управлінські процеси на територіях, охоплених бойовими діями [16].

В таблиці 5 представлено актуалізований розподіл повноважень у сфері просторового планування між рівнями влади в Україні, який діє в умовах воєнного стану.

В Україні існує серйозне інституційне розмежування між просторовим плануванням та регіональним розвитком. Це розмежування впливає на те, як ці сектори функціонують, як взаємодіють та як організовані механізми

планування та реалізації стратегічних цілей. Натомість слід виокремити такі проблеми:

- відсутність просторового виміру в стратегічних планах. Багато стратегічних планів орієнтовані на соціально-економічні показники зростання, однак часто вони не враховують просторовий контекст або роблять це лише частково. Це створює проблему для комплексного планування розвитку територій, оскільки відсутність просторового виміру знижує ефективність цих документів у плануванні реальних змін;

- неузгодженість між чинними інструментами планування. Існує серйозна проблема неузгодженості між наявними інструментами просторового планування та новими інструментами, що виникли в контексті відновлення після війни або внаслідок зміни політичних реалій. Деякі експерти стверджують, що нові інструменти відновлення дублюють функції наявних планувальних інструментів, таких як схеми територіального планування або комплексні плани. Проблемою є також інтеграція цих інструментів у єдину систему, що ускладнює процес ефективного планування;

- слабкість місцевих органів управління. Місцеві органи влади часто не мають достатніх ресурсів (фінансових, людських, технічних) для ефективного управління процесами планування та відновлення. Втрата населення і зменшення податкових надходжень змушує громади шукати простіші й більш адаптивні рішення, які відповідають на термінові потреби відновлення. У таких умовах використання складних і дорогих планів для стратегічного розвитку може бути малоефективним, оскільки ці плани часто є неповороткими й не відповідають швидким змінам;

- інтеграція зміни клімату в планування. У контексті актуальних екологічних викликів зміна клімату стає важливим елементом стратегічного планування. Це особливо стосується таких проблем, як доступ до прісної води, що є серйозною проблемою в південних регіонах України. Однак інтеграція відповідей на зміни клімату в планування залишається недостатньою. Тільки для обмеженої кількості міських громад розроблено «Плани зелених міст», а екологічне планування має обмежений вплив на загальний процес просторового розвитку;

- балансування пріоритетів розвитку. Врахування різноманітних пріоритетів розвитку в умовах складного управління та зовнішніх викликів є великим викликом для сучасного планування. Інтеграція різних секторів планування – економічного, соціального, екологічного та просторового – потребує гнучкості та комплексного підходу, який би забезпечував сталий розвиток у всіх аспектах.

Європейська концепція просторового розвитку дійсно є важливим елементом у системі управління просторовим розвитком на рівні Європейського Союзу, оскільки вона спрямована на досягнення сталого та збалансованого розвитку територій, що включає економічні, соціальні та екологічні аспекти. Цей підхід орієнтований на забезпечення територіальної рівноваги й конкурентоспроможності в межах ЄС, що робить його важливим

інструментом для інтеграції різних регіонів і створення гармонійного просторового розвитку.

Таблиця 5

Актуалізований розподіл повноважень у сфері просторового планування в умовах воєнного стану

Рівень	Органи влади	Повноваження				
		Законотворчість	Вироблення політик	Розробка планів	Ухвалення рішень	Моніторинг
Національний	Верховна Рада України					
	Кабінет міністрів України					
	Міністерство розвитку громад і територій					
	Державна інспекція архітектури та містобудування України					
Регіональний	Обласні військові адміністрації / обласні державні адміністрації					
	Районні військові адміністрації / районні ради та адміністрації					
	Структурний підрозділ обласної військової / державної адміністрації з питань архітектури					
	Структурний підрозділ районної військової / державної адміністрації з питань архітектури					
Місцевий	Рада і виконавчі органи територіальної громади					
	Військові адміністрації територіальної громади					
	Уповноважений орган містобудування та архітектури					

Джерело: сформовано авторами на основі [32]

В Україні трансформація просторового розвитку відбувається під впливом глобальних викликів, зокрема євроінтеграційних процесів, і поки що триває формування національної політики, що орієнтована на інтеграцію з європейськими підходами. Важливими напрямками є:

1. Гармонізація з європейськими підходами. Україні важливо адаптувати свої стратегії розвитку до європейських стандартів, зокрема в контексті поліцентричного розвитку, комунікаційної доступності та охорони навколишнього середовища. Це включає забезпечення більш збалансованого розвитку між великими містами та віддаленими територіями.

2. Децентралізація та роль місцевих громад. Підвищення ролі місцевих громад у прийнятті рішень щодо управління ресурсами та розвитку територій є важливою частиною реформи просторового планування в Україні. Зокрема, децентралізація дозволяє більш ефективно адаптувати стратегії розвитку до локальних умов.

3. Інноваційні механізми природноресурсного менеджменту. Запозичення європейського досвіду в управлінні природними ресурсами та застосування інструментів публічно-приватного партнерства допоможуть стимулювати економічне зростання на місцевому рівні. Це важливий крок у підготовці України до євроінтеграції.

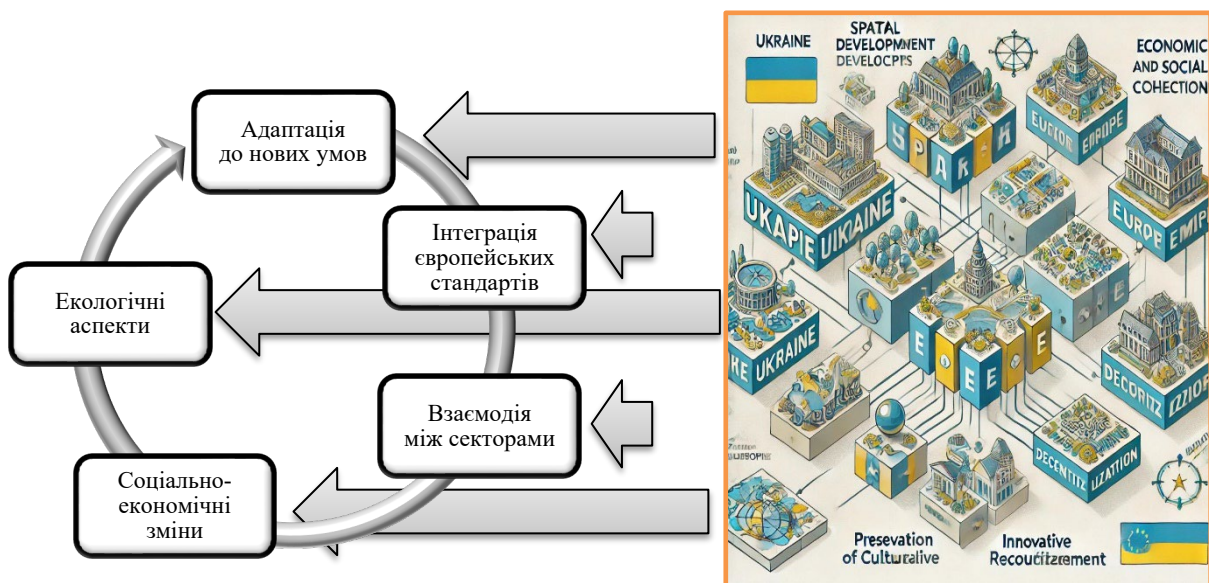
4. Адаптація до нових умов. З огляду на поточну ситуацію в Україні, пов'язану з військовими діями та необхідністю відновлення інфраструктури, трансформація концепцій просторового розвитку стає ще важливішою. Потрібно переглянути стратегії розвитку, зокрема для таких галузей, як легка промисловість, яка є важливою для економіки країни. У Європі також відбуваються адаптації до нових викликів, таких як енергетична криза та зобов'язання щодо сталого розвитку.

5. Інтеграція європейських стандартів. Україна прагне інтегруватися в європейські економічні структури, що вимагає адаптації стандартів якості продукції, розвитку логістичних ланцюгів і впровадження інноваційних технологій. Водночас європейські країни активно реалізують Цілі сталого розвитку, що визначають напрямки економічної та екологічної політики в межах ЄС.

У цьому контексті адаптація концепцій просторового розвитку є важливим аспектом для досягнення сталого економічного розвитку, покращення якості життя і забезпечення територіальної рівноваги, як на рівні Європи, так і в Україні. Взаємодія між секторами, соціально-економічні зміни та екологічні аспекти є важливими складовими трансформації концепцій просторового розвитку в Україні та Європі. Ці фактори мають значний вплив на процеси адаптації та інтеграції підходів, орієнтованих на сталий розвиток територій, рис. 6.

В Україні взаємодія агропромислового комплексу з легкою промисловістю є критично важливою для забезпечення сировини для виробництва і створення робочих місць. Це співробітництво дозволяє досягти синергії між сільським господарством і промисловістю, сприяючи більш ефективному використанню ресурсів і збільшенню виробничих потужностей.

Трансформація концепцій просторового розвитку в Україні та Європі є складним і багатоетапним процесом, який вимагає поєднання економічних, соціальних і екологічних стратегій для досягнення сталого розвитку територій. Врахування цих аспектів дозволяє створити основу для ефективного управління просторовим розвитком як в умовах мирного часу, так і в умовах кризових ситуацій, таких як війна.

**Рис. 6. Коло трансформації
концепцій просторового розвитку в Україні та Європі**

Джерело: розроблено авторами

Адаптація концепцій просторового розвитку в Україні до європейських стандартів вимагає гармонізації з міжнародними підходами, застосування інноваційних технологій і залучення місцевих громад до процесів планування та прийняття рішень. Це важливий етап для забезпечення сталого розвитку й інтеграції країни в європейську економічну та політичну структуру.

Загалом, це підкреслює необхідність системного підходу до просторового планування, орієнтуючись на інтереси різних секторів економіки, зокрема, на розвиток соціально-економічної структури, екологічні потреби та зміни, викликані глобалізацією і місцевими викликами, такими як війна чи енергетична криза.

Висновки

Теорія просторової економіки бере свій початок у географічній науці й має тривалу історію розвитку, яка демонструє еволюцію від описового аналізу територій до сучасних інтегрованих підходів. Ці підходи об'єднують традиційні та інноваційні методи економічного аналізу для дослідження розвитку територій.

Проведені дослідження дозволили сформулювати хронологію, яка відбиває етапи еволюції розвитку просторової економіки (етапи: загальної географії, першої економічно-географічної роботи, комерційної географії, класичної економічної географії, розвитку камеральної статистики, географічного детермінізму, енвайроменталізму, загального детермінізму, інтеграції кількісних методів, Європейського просторового розвитку), кожному з яких надано характеристику.

Дослідження генезису теорії просторової економіки дали змогу визначити фази її розвитку (класичну економічну фазу, фазу розвитку теорії розміщення, фазу інтеграції просторових аспектів та сучасну фазу просторового розвитку), які відображають еволюцію поглядів та знань про економічний простір і підкреслюють важливість інтеграції просторових аспектів у сучасну державну економічну політику. Фази формування економічної теорії з просторового розвитку подано на рис. 1. Наголошено, що з кінця XX століття просторовій економіці надається архіважливе значення в Європі. Зокрема, Радою Європи було прийнято ряд документів, присвячених просторовому розвитку, які враховують його економічні, соціальні, екологічні та культурні аспекти, серед яких – Рекомендації Організації економічного співробітництва і розвитку, що містять фахові дефініції та які зведено в термінологічну квадру.

Сучасні інструменти просторового планування в Україні тісно пов'язані із рівнями врядування та адміністративно-територіальною структурою країни й поділяються на три рівні (державний, регіональний та місцевий), які консолідуються з нормативно-правовими документами державного та локального характеру (Генеральною схемою планування території України, Державною стратегією регіонального розвитку до 2027 року, схемами планування територій областей та районів, генеральними планами населених пунктів, детальними планами територій, комплексними планами розвитку територіальних громад тощо).

В сучасних умовах розвитку просторова організація економіки в Україні та вибір оптимальних форм функціонування суб'єктами господарювання є ключовим фактором її відновлення після повномасштабної війни. Оптимальні форми організації економіки сприятимуть діловій активності, створенню «точок зростання», розвитку міжрегіонального співробітництва та співробітництва територіальних громад, а також активізації місцевого економічного розвитку.

Дослідження сутності, форм та типології просторових форм організації виробництва дозволяє констатувати множинність організаційно-правових форм, видів субрегіональної просторової локалізації, що дало змогу сформувати фасетну класифікацію просторових форм організації економіки відкритого типу (за типом організації, за рівнем інтеграції, за географічним розміщенням і за функціональним призначенням) та розробити типологію комплементарних просторових форм організації економіки (агломерація, дисперсія, територіально-виробничі комплекси, кластери, зональні форми, транскордонні економічні форми, лінійні форми розвитку, поляризовані форми), які охоплюють диференційовані способи розміщення та взаємодії суб'єктів господарювання у повоєнний час в умовах євроінтеграції.

Європейська концепція просторового розвитку спрямована на досягнення трьох основних цілей: економічної та соціальної згуртованості, збереження природних основ життя та культурної спадщини, а також більш збалансованої конкурентоспроможності європейського регіону, що визначає Європейську перспективу просторового розвитку та керівні принципи сталого просторового розвитку. В Україні Національна концепція просторового розвитку все ще

знаходиться в процесі свого розвитку. Наукове підґрунтя концепції просторового розвитку склали євроінтеграційний концепт управління сталим просторовим розвитком, типологія просторових соціоприродних систем, інформаційно-просторово-часова парадигма, оптимізація функціонально – просторових змін, інноваційна модель функціонально-просторового розвитку території на основі смарт-спеціалізації, класифікація територіальних одиниць (NUTS), механізм формування документації з просторового планування за допомогою геоінформаційної платформи.

Спираючись на результати проведених досліджень аргументовано, що в Україні трансформація просторового розвитку відбувається шляхом адаптації до Європейської концепції просторового розвитку з урахуванням типології просторових соціоприродних систем, інформаційно-просторово-часової парадигми під впливом глобальних викликів, та передбачає гармонізацію з європейськими підходами, врахування процесів децентралізації і значущої

ролі місцевих органів влади, запровадження інноваційних механізмів природноресурсного менеджменту, імплементацію європейських стандартів й адаптацію до сучасних умов просторової економіки. Враховуючи зв'язок концепції просторового розвитку з інструментами стратегічного та просторового розвитку на різних рівнях врядування актуалізовано розподіл повноважень у сфері просторового планування в умовах воєнного стану.

Розглядаються такі аспекти: гармонізація з європейськими підходами, децентралізація та роль місцевих громад, інноваційні механізми природноресурсного менеджменту, інтеграція європейських стандартів та адаптація до нових умов, представлені у контексті трансформації концепцій просторового розвитку України та Європи.

Список використаних джерел:

1. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. 2006. URL: <https://studentbooks.com.ua/content/view/964/76/> (дата звернення: 01.07.2024).
2. Теорії просторової економіки: «ізолюваної держави», «оптимального розташування», «центральної місць», «гравітаційна модель просторової взаємодії», «полісів росту», «територіально-виробничих комплексів». URL: <https://referatss.com.ua> (дата звернення: 01.06.2024).
3. Петраковська О.С. Просторовий розвиток// Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-882793>. (дата звернення 11.07.2024)
4. Всесвітня комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-882793> (дата звернення 10.11.2024)
5. Корецька Н. І. Удосконалення територіальної організації банківської системи регіонів України. Дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05. Луцький національний технічний університет, 2009. 279 с.
6. Маруняк Є. О. Просторовий розвиток України в глобальній візії. *Вісник Національної академії наук України*. 2020. № 4. С. 73-83.
7. Заяць Т. А., Краєвська Г. О., Кравцова Т. Г. Просторовий розвиток регіонів та поселенських структур: безпековий аспект. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6643> (дата звернення: 01.06.2024).

8. Гречко А.В. Інституціональний простір як передумова активізації сталого розвитку регіональних господарських систем. *Ефективна економіка*. 2016. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=724> (дата звернення 10.11.2024)
9. Мікловда В., Горват Г. Просторовий розвиток регіону. *Євроінтеграція України та економічна безпека держави: збірник наукових праць*. 2021. Вип. 2 (27). С. 149–153.
10. Desmet K., Rossi-Hansberg E. Spatial development. *American Economic Review*. 2014. № 104(4). Р. 1211–1243.
11. Williams, R. H. Urban Policy: Europe // Editor(s): Neil J. Smelser, Paul B. Baltes, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, Pergamon, 2001. Р. 16063-16070. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/> (дата звернення 13.06.2024)
12. Буднікевич І., Заблудська І., Бастраков Д. Smart-концепція інноваційного просторового розвитку: досвід розвинутих країн. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 4. С. 99-106. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-13>
13. Куйбіда В. С., Негода В. А., Толкованов В. В. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи. Київ : Крамар, 2009. 170 с.
14. OECD Legal Instruments. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/> (дата звернення: 01.06.2024).
15. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи "Відновлення та розвиток економіки". 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>. (дата звернення: 01.06.2024).
16. Просторове планування в Україні: профіль країни 2023 – презентація дослідження. – Харківська школа архітектури. URL: <https://kharkiv.school/digest/prostorove-planuvannya-v-ukrayini-profil-krayiny-2023-prezentacziya-doslidzhennya/> (дата звернення: 01.06.2024).
17. Сторонянська І. З., Залуцький І. Р. Забезпечення дієвості політики регіонального розвитку на засадах посилення просторової інтегрованості в регіоні. *Регіональна економіка*. 2024. № 2. С. 23-40.
18. Поліщук А. С. Економічний простір у сучасному науковому дискурсі. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2021. Вип. 62. С. 33-44. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/3127/1/6.pdf>
19. Теоретичні засади просторового розвитку в системі концепцій регіональних досліджень. URL: https://otherreferats.allbest.ru/economy/00940654_0.html (дата звернення: 01.06.2024).
20. Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2018. 107 с.
21. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія. НАН України. Інститут регіональних досліджень; За ред. д.е.н., проф. Шевчук Л. Т. Львів, 2011. 256 с.
22. Щеглюк С. Д. Теоретичні підходи до типології просторових форм ділової активності регіону. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 69-75.
23. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2016. 552 с.
24. Фащевський М. І. Методологічні засади територіальної організації господарства. *Територіальна організація суспільства: розуміння категорії*: матеріали теоретико-методологічного семінару (Київ, Інститут географії НАН України, 4-11 березня 2010 р.). 2010. Вип. 1. С. 15-18.
25. Мазур А. Г., Мазур С. А. Просторові аспекти розвитку регіональних економічних систем. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: економічні науки*. 2014. № 1. С. 26-32.
26. Богославець О.Г. Методологічні аспекти формування міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції. Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. К., 2011.

Спец. вип. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. У 2-х ч. Ч. 1 / відп. ред. О. Беляєв; КНЕУ. С. 295-301.

27. Захарченко В. І., Захарченко С. В., *Форми просторової організації економіки: типологія та особливості розвитку (український контекст)*. Український географічний журнал. 2021. № 2(114). С. 57-69.

28. Матвієнко Д. Ю. *Форми інтеграційних об'єднань компаній. Сучасна конкуренція*. 2012. № 36(6). С. 9-16.

29. Заблудська І. В., Тяжкороб І. В., Плетньов М. В. *Тенденційність розвитку просторових форм організації економіки регіону. Ефективна економіка*. 2017. № 9. URL: <https://nauka.com.ua>. (дата звернення: 01.06.2024).

30. Європейська комісія. *Європейська концепція просторового розвитку (EUREK). EUREK – на шляху до гармонійного та сталого просторового розвитку Європейського Союзу*. Люксембург, 1999. 93 с.

31. ESDP European Spatial Development Perspective Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. European Commission: Website. 1999. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf. (дата звернення: 23.11.2024).

32. Концепція просторового розвитку. URL: <https://hromada.canactions.com/konceptsia-prostorovogo-rozvytku/44> (дата звернення 11.10.2024).

33. Хвесик М.А., Бистряков І.К., Клиновий Д.В. *Євроінтеграційний концепт забезпечення сталого просторового розвитку України. Регіональна економіка* 2018. № 4. С. 5-16.

34. Буднікевич І.М., Романюк Н.В. *Інноваційний потенціал трансформації економіки регіону на засадах партнерства та взаємодії. Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наук. праць. Економіка*. 2020. Вип. 829. С. 57-63. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/12345_6789/1480https://drive.google.com/file/d/1nhY74Ppd8ejOiFWHt0sto8J_Awy0Nw6-T/view (дата звернення 10.11.2024)

35. Сонько С. П. *Концепція стійкого розвитку та зміна парадигм у суспільній географії. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія геологія, географія, екологія*. 2004. № 620. С. 110–119.

36. Сонько С. П. *Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми*. Київ: Ніка Центр, 2003. 287 с.

37. Матвієнко Р. О. *Механізм формування категорії «простір». Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 6 (144). С. 17-20.

38. *Зарубіжний і вітчизняний досвід реформування адміністративно-територіального устрою : монографія / наук. ред.: Л. Т. Шевчук; Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 2007. 254 с.*

39. Сторонянська І. З., Залуцький І. Р. *Детермінація засад регіональної політики в контексті сучасних викликів просторового розвитку в Україні. Економіка України*. 2023. № 10. С. 23-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.10.023>

References:

1. Stechenko D.M. (2006) *Rozmishchennia produktyvnykh syl i rehionalistyka: Pidruchnyk [Placement of productive forces and regional studies: Textbook]*. Available at: <https://studentbooks.com.ua/content/view/964/76/> (accessed: 01 July 2024).

2. *Teorii prostоровoi ekonomiky: "izolovanoi derzhavy", "optymalnoho rozmishchennia", "tsentralnykh mist", "hravitatsiina model prostоровoi vzaємodii", "poliusiv rostu", "terytorialno-vyrobnychkh kompleksiv"* [Theories of spatial economy: "isolated state", "optimal location", "central places", "gravity model of spatial interaction", "growth poles", "territorial-production complexes"]. Available at: <https://referatss.com.ua> (accessed: 01 June 2024).

3. Petrakovska O. S. (2024) *Prostоровyi rozvytok [Spatial development]*. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Available at: <https://esu.com.ua/article-882793> (accessed: 11 July 2024).

4. Vsesvitnia komisiia OON z navkolyshnoho seredovyscha ta rozvytku [World Commission on Environment and Development]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Available at: <https://esu.com.ua/article-882793> (accessed: 10 November 2024).
5. Koretska N. I. (2009) Udoshkonalennia terytorialnoi orhanizatsii bankivskoi systemy rehioniv Ukrainy [Improvement of the territorial organization of the banking system of Ukraine's regions]: dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.05. Lutsnyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet, 279 p.
6. Maruniak Ye. O. (2020) Prostorovy rozvytok Ukrainy v hlobalnii vizii [Spatial development of Ukraine in the global vision]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, no. 4, pp. 73-83.
7. Zaiats T. A., Kraievska H. O., Kravtsova T. H. (2018) Prostorovy rozvytok rehioniv ta poselenskykh struktur: Bezpekovy aspekt [Spatial development of regions and settlement structures: Security aspect]. *Efektivna ekonomika*, no. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6643> (accessed: 01 June 2024).
8. Grechko A. V. (2016) Instytutsionalnyi prostir yak peredumova aktyvizatsii staloho rozvytku rehionalnykh hospodarskykh system [Institutional space as a prerequisite for the activation of sustainable development of regional economic systems]. *Efektivna ekonomika*, no. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=724> (accessed: 10 November 2024).
9. Miklovda V., Horvat H. (2021) Prostorovy rozvytok rehionu [Spatial development of the region]. *Yevrointehratsiia Ukrainy ta ekonomichna bezpeka derzhavy: Zbirnyk naukovykh prats*, issue 2 (27), pp. 149-153.
10. Desmet K., Rossi-Hansberg E. (2014) Spatial development. *American Economic Review*, vol. 104, no. 4, pp. 1211-1243.
11. Williams R.H. (2001) Urban policy: Europe. In: Smelser N.J., Baltes P.B. (eds.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Pergamon, pp. 16063-16070. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/> (accessed: 13 June 2024).
12. Budnikevych I., Zablodska I., Bastrakov D. (2023) Smart-kontseptsii innovatsiinoho prostorovoho rozvytku: dosvid rozvynutykh krain [Smart concept of innovative spatial development: experience of developed countries]. *Modeling the Development of the Economic Systems*, no. 4, pp. 99–106. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-10-13>.
13. Kuibida V.S., Nehoda V.A., Tolkovanov V.V. (2009) Rehionalnyi rozvytok ta prostoroze planuvannia terytorii: dosvid Ukrainy ta inshykh derzhav-chleniv Rady Yevropy [Regional development and spatial planning of territories: Experience of Ukraine and other Council of Europe member states]. Kyiv: Kramar, 170 p.
14. OECD Legal Instruments. Available at: <https://legalinstruments.oecd.org/en/> (accessed: 01 June 2024).
15. *Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy: Materialy robochoi hrupy "Vidnovlennia ta rozvytok ekonomiky"* [Project of Ukraine's Recovery Plan: Materials of the working group "Recovery and Development of the Economy"]. (2023). Available at: <https://www.kmu.gov.ua/> (accessed: 01 June 2024).
16. *Prostoroze planuvannia v Ukraini: Profil krainy 2023 – prezentatsiia doslidzhennia* [Spatial Planning in Ukraine: Country Profile 2023 – Research Presentation]. (2023). Kharkivska Shkola Arkhitektury. Available at: <https://kharkiv.school/digest/prostoroze-planuvannya-v-ukrayini-profil-krayiny-2023-prezentatsiya-doslidzhennya/> (accessed: 01 June 2024).
17. Storonianska I. Z., Zalutskyi I. R. (2024) Zabezpechennia diievosti polityky rehionalnoho rozvytku na zasadakh posylennia prostorovoi intehrovanosti v rehioni [Ensuring the effectiveness of regional development policy based on strengthening spatial integration in the region]. *Rehionalna ekonomika*, no. 2, pp. 23-40.
18. Polishchuk A. S. (2024) Ekonomichniy prostir u suchasnomu naukovomu dyskursi [Economic space in modern scientific discourse]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU*, issue 62, pp. 33-44. Available at: <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/3127/1/6.pdf>.
19. Theoretical foundations of spatial development in the system of concepts of regional research [Teoretychni zasady prostorovoho rozvytku v systemi kontseptsii rehionalnykh doslidzen]. Available at: https://otherreferats.allbest.ru/economy/00940654_0.html (accessed: 01 June 2024).

20. Melnyk M. I. (2018) Prostorovi formy orhanizatsii biznesu v Ukraini: tendentsii, perspektyvy ta mekhanizmy rozvytku: naukova dopovid [Spatial forms of business organization in Ukraine: trends, prospects and mechanisms of development: scientific report]. NAN Ukrainy. DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy", 107 p.
21. Prostorovyi rozvytok rehionu: sotsialno-ekonomichni mozhlyvosti, ryzyky i perspektyvy: monohrafiia (2011) [Spatial development of the region: socio-economic opportunities, risks and prospects: monograph]. In Shevchuk L.T. NAN Ukrainy. Instytut rehionalnykh doslidzhen. Lviv, 256 p.
22. Shchehliuk S. D. (2016) Teoretychni pidkhody do typolohii prostorovykh form dilovoi aktyvnosti rehionu [Theoretical approaches to the typology of spatial forms of business activity in the region]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3, pp. 69–75.
23. Metropoliini funksi velykykh mist Ukrainy: potentsial rozvytku ta perspektyvy realizatsii: monohrafiia (2016) [Metropolitan functions of large cities of Ukraine: development potential and prospects for implementation: monograph]. In M.I. Melnyk DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy". Lviv, 552 p.
24. Fashchevskiy M. I. (2010) Metodolohichni zasady terytorialnoi orhanizatsii hospodarstva [Methodological principles of territorial organization of the economy]. *Terytorialna orhanizatsiia suspilstva: rozuminnia katehorii. Materialy teoretyko-metodolohichnoho seminaru* (Kyiv, Institute of Geography NAS of Ukraine, March 4-11, 2010), vol. 1, pp. 15-18.
25. Mazur A. H., Mazur S. A. (2014) Prostorovi aspekty rozvytku rehionalnykh ekonomichnykh system [Spatial aspects of the development of regional economic systems]. *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Serii: ekonomichni nauky*, no. 1, pp. 26–32.
26. Bohoslavets O. H. (2011) Metodolohichni aspekty formuvannia mizhrehionalnoi ta vnutrishnorehionalnoi intehtatsii [Methodological aspects of the formation of interregional and intraregional integration]. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky: zb. nauk. pr.* Special issue: *Rehionalnyi rozvytok Ukrainy: problemy ta perspektyvy*, part 1, pp. 295-301.
27. Zakharchenko V. I., Zakharchenko S. V. (2021) Formy prostorovoi orhanizatsii ekonomiky: typolohiia ta osoblyvosti rozvytku (ukrainskyi kontekst) [Forms of spatial organization of the economy: typology and features of development (Ukrainian context)]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*, no. 2(114), pp. 57–69.
28. Matvienko D. Yu. (2012) Formy intehtatsiinykh obiednan kompanii [Forms of integration associations of companies]. *Suchasna konkurentsii*, no. 36(6), pp. 9-16.
29. Zablodska I. V., Tiazhkorob I. V., Pletniiov M. V. (2017) Tendentsiinst rozvytku prostorovykh form orhanizatsii ekonomiky rehionu [Tendency of development of spatial forms of organization of the regional economy]. *Efektivna ekonomika*, no. 9. Available at: <https://nayka.com.ua> (accessed: 01 June 2024).
30. Yevropeiska komisiia (1999) Yevropeiska kontseptsiiia prostorovoho rozvytku (EUREK): na shliakhu do harmonijnoho ta staloho prostorovoho rozvytku Yevropeiskoho Soiuzu. Liuksemburh, 93 p.
31. European Commission (1999) ESDP European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the EU. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf (accessed: 23 November 2024).
32. Kontseptsiiia prostorovoho rozvytku [Concept of spatial development]. Available at: <https://hromada.canactions.com/konceptsia-prostorovogo-rozvytku/44> (accessed: 11 October 2024).
33. Khvesyk M. A., Bystriakov I. K., Klynovyi D. V. (2018) Yevrointehtatsiinyi kontsept zabezpechennia staloho prostorovoho rozvytku Ukrainy [European integration concept for ensuring sustainable spatial development of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4, pp. 5-16.
34. Budnikevych I. M., Romaniuk N. V. (2020) Innovatsiinyi potentsial transformatsii ekonomiky rehionu na zasadakh partnerstva ta vzaïemodii [Innovative potential of transformation of the region's economy on the basis of partnership and interaction]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Zbirnyk nauk. prats. Ekonomika*, vol. 829, pp. 57-63. Available at: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1480> (accessed: 10 November 2024).

35. Sonko S. P. (2004) Kontsepsiia stiikoho rozvytku ta zmina paradyhm u suspilnii heohrafi [The concept of sustainable development and paradigm shift in social geography]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriiia heolohiia, heohrafiia, ekolohiia*, no. 620, pp. 110-119.
36. Sonko S. P. (2003) Prostorovyi rozvytok sotsio-pryrodnykh system: shliakh do novoi paradyhmy [Spatial development of socio-natural systems: the path to a new paradigm]. Kyiv: Nika Tsentr, 287 p.
37. Matviienko R. O. (2013) Mekhanizm formuvannia katehorii "prostor" [The mechanism of formation of the category "space"]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6(144), pp. 17-20.
38. Zarubizhnyi i vitchyzniani dosvid reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu: monohrafiia (2007) [Foreign and domestic experience in reforming the administrative-territorial system: monograph] In L.T. Shevchuk; Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Lviv, 254 p.
39. Storonianska I. Z., Zalutskyi I. R. (2023) Determinatsiia zasad rehionalnoi polityky v konteksti suchasnykh vyklykiv prostorovoho rozvytku v Ukraini [Determination of the principles of regional policy in the context of modern challenges of spatial development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10, pp. 23-43. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.10.023>.